

# Fundacja Aktywizacja

Dostępność Funduszy Europejskich 2014 - 2020  
dla osób z niepełnosprawnościami w praktyce

Warszawa, sierpień 2015

[www.aktywizacja.org.pl](http://www.aktywizacja.org.pl)

## Spis treści

Słowo Zachęty	4
<b>Wstęp</b>	5
Podstawa prawna instrumentów wskazanych w Wytocznych oraz ich zakres	10
Podstawa prawna instrumentów wskazanych w Wytocznych	10
Wykaz skrótów	10
Cel i zakres Wytocznych	11
Wzmocnienie i rozszerzenie działań na rzecz osób z niepełnosprawnościami	11
Znaczenie Konwencji	11
Zasada równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, w rozumieniu UE	11
Podstawowe definicje	13
Zróżnicowane potrzeby osób z niepełnosprawnościami	15
Różnorodność potrzeb jako efekt różnorodności ludzkiej	15
Pokonywanie trudności w uwzględnieniu różnorodnych potrzeb	15
<b>Ważne dla instytucji odpowiedzialnych za realizację programów operacyjnych</b>	
<b>– wytyczne w pigułce</b>	17
Zasada podwójnego podejścia (dual approach)	17
Dostępność cyfrowa	18
Dostępność architektoniczna	19
Racjonalne usprawnienia	20
Organizacja spotkań (konferencji)	21
Osoba „pierwszego kontaktu” wyspecjalizowana w dziedzinie niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami	22
Projekty neutralne?	22
Komitety monitorujące i konsultacje społeczne	23
Wybór projektów	23
Kontrola projektów	25
Monitoring i sprawozdawczość programów operacyjnych	25
Ewaluacja programów operacyjnych	26
Informacja i promocja	26
<b>Dostępność zasobów cyfrowych</b>	27
Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0	27
Strony internetowe i aplikacje	29
Multimedia	29
Publikacje, prezentacje i formularze	30
Język łatwy do czytania i zrozumienia	31
Dostępność a prawo autorskie	31
Technologie asystujące	32

Materiały analogowe	33
Inne źródła informacji	33
<b>Zapewnienie dostępności poprzez projektowanie uniwersalne</b>	<b>34</b>
Realizacja idei Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych	34
Definicja projektowania uniwersalnego	36
Realizacja prawa do dostępności w ramach PO	41
<b>Racjonalne usprawnienia</b>	<b>44</b>
Definicja pojęcia racjonalne usprawnienia	44
Czym są racjonalne usprawnienia?	44
Elastyczność systemu wdrażania wobec potrzeb osób z niepełnosprawnościami	46
Racjonalne usprawnienia – kwestie finansowe	48
<b>Bibliografia</b>	<b>49</b>

## SŁOWO ZACHĘTY

Fundusze europejskie zmieniają Polskę od 2004 roku. To właśnie one wpłynęły na rzeczywistość wokół nas, sprawiając, że nasz kraj nie tylko pięknieje, ale przede wszystkim staje się coraz bardziej konkurencyjnym i innowacyjnym partnerem dla państw Europy. Korzyści płynące z partycypowania w unijnym budżecie mają również istotny wpływ na sferę społeczną – umożliwiają szukanie i testowanie nowych rozwiązań problemów społecznych oraz wprowadzają do debaty publicznej kwestie dotychczas obecne w mniejszym stopniu, takie jak wyrównywanie szans i niedyskryminacja, w tym dostępność dla osób z niepełnosprawnościami.

Dostępność rozumiana jako *możliwość skorzystania* to stan, gdy wszystkim obywatelom, w tym osobom z niepełnosprawnościami, zapewnia się możliwość wyboru drogi życiowej bez barier, a przez to pełne i skuteczne włączenie w społeczeństwo. Zapewnienie dostępności wynika z postanowień ratyfikowanej przez Polskę w 2012 r. Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych.

Podjęta przez Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju inicjatywa wypracowania nowego spojrzenia na kwestie osób z niepełnosprawnościami w ramach funduszy unijnych 2014-2020 ma zapewnić niepełnosprawnym klientom funduszy strukturalnych właściwą dla nich dostępność, czyli *możliwość skorzystania*. Chcemy nie tylko ułatwić dostęp do wsparcia i zapewniać użyteczność efektów projektów dla osób o różnych potrzebach. Już dziś niezbędne jest zapewnienie *know-how* i zainspirowanie do wspólnego wysiłku wszystkich uczestników systemu. To pokazuje, jak wiele czeka nas wyzwań.

O tych mechanizmach w funduszach europejskich najlepiej mówić, pokazując konkretne przykłady. Jestem przekonany, że podręcznik ten, opracowany w praktyczny i przystępny sposób, przyczyni się do upowszechnienia wysokich standardów dostępności w projektach, a dzięki temu przyspieszy urzeczywistnianie postulatów Konwencji.



**Paweł Orłowski**  
Podsekretarz stanu  
w Ministerstwie Infrastruktury i Rozwoju

# WSTĘP

**Katarzyna Roszewska**

Wytyczne w zakresie realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz zasady równości szans kobiet i mężczyzn w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020<sup>1</sup> (dalej: Wytyczne) stanowią dokument przełomowy. Po raz pierwszy na poziomie horyzontalnym uwzględniono zasadę równości szans i niedyskryminacji oraz dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Włączenie do głównego nurtu rozwiązań systemowych, gwarantujących dostępność funduszy Unii Europejskiej w perspektywie 2014-2020 dla osób z niepełnosprawnościami, oznacza zmianę w postrzeganiu zadań instytucji uczestniczących w programach. Kluczowe dokumenty UE poświęcone funduszom unijnym stawiają wymóg posiadania zdolności administracyjnych do wdrażania i stosowania Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (dalej: Konwencji). Fundusze mają z kolei za zadanie wspierać realizację jej postanowień.

Niniejszy podręcznik ma na celu przybliżenie nowego podejścia do osób z niepełnosprawnościami w funduszach unijnych oraz wsparcie w tworzeniu i realizacji projektów zgodnie z Wytycznymi, które podejmują po raz pierwszy takie kwestie, jak: podwójne podejście, dostępność, opis dostępności inwestycji, koncepcja uniwersalnego projektowania, mechanizm racjonalnych usprawnień, język łatwy, a tym samym stanowią olbrzymie wyzwanie dla podmiotów realizujących programy. Podmioty te będą zobowiązane uwzględniać nowe instrumenty i sposób realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji oraz dostępności dla osób z niepełnosprawnościami na wszystkich etapach realizacji programów, począwszy od etapu projektowania, poprzez wdrażanie, monitorowanie, aż po ich ewaluację.

Podręcznik ten został opracowany przez grupę ekspertów działających na rzecz dostępności projektów UE dla osób z niepełnosprawnościami:

1. Agata Gawska
2. Przemysław Żydok
3. Jacek Zadrożny
4. dr Katarzyna Roszewska
5. dr hab. inż. arch. Marek Wysocki

---

<sup>1</sup> Wersja z 8 maja 2015 r., MliR/H 2014-2020/16(01)/05/2015.



## **Agata Gawska**

Ekspertka w zakresie rynku pracy, aktywizacji zawodowej i społecznej osób z niepełnosprawnościami oraz zarządzania projektami. Z tematyką aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych związana od 1999 r. W latach 2003- 2005 działała na rzecz pełnego wykorzystania możliwości włączania osób niepełnosprawnych w życie zawodowe i społeczne, z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego poprzez wsparcie szkoleniowo-doradcze dla organizacji pozarządowych. Od 2009 r. związana z Fundacją Aktywizacja, gdzie obecnie pełni funkcję Prezeski Zarządu. Inicjatorka i koordynatorka wielu projektów aktywizacji zawodowej i społecznej. Aktywnie działa w obszarze rzeczniczym w zakresie środków unijnych oraz aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych. Współautorka Społecznego Raportu Alternatywnego z realizacji Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce. Działalność rzeczniczą realizuje m.in. poprzez aktywny udział w Radzie Rynku Pracy przy MPiPS oraz jako Przewodnicząca Sieci Pozarządowych Instytucji Rynku Pracy. Członkini Komitetu Umowy Partnerstwa, ekspertka Komitetu Monitorującego PO WER, Członkini Komisji Ekspertów ds. Osób Niepełnosprawnością przy Rzeczniku Praw Obywatelskich. Współtworzyła i koordynuje pracę Grupy On Inclusion 14-20 skupiającej pozarządowych i akademickich ekspertów z obszaru problematyki niepełnosprawności. Autorka wielu publikacji i opracowań z zakresu rynku pracy oraz aktywizacji zawodowej i społecznej osób z niepełnosprawnościami.



## **Przemysław Żydok**

Absolwent Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Posiada siedemnastoletnie doświadczenie w pracy w sektorze pozarządowym. Przez wiele lat związany z Towarzystwem Pomocy Głuchoniewidomym, współpracował z Fundacją Instytut Rozwoju Regionalnego, Polskim Forum Osób Niepełnosprawnych, Fundacją Eudajmonia, Fundacją Imago oraz Ogólnopolską Federacją Organizacji Pozarządowych. Od maja 2013 r. związany z Fundacją Aktywizacja – obecnie pełni w niej funkcję Członka Zarządu i Dyrektora Pionu Usług. Posiada doświadczenie w realizacji projektów oraz kreowaniu systemów zarządzania dla NGO. Ekspert w kilku projektach innowacyjnych PO KL dedykowanych tematyce niepełnosprawności oraz współczesnym trendom na rynku pracy. Jeden z założycieli i współkoordynator eksperckiej grupy ON Inclusion 14-20, która od 2013 r. podejmuje skuteczne działania rzecznicze w celu włączenia zapisów Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami w główny nurt programowania Europejskich Funduszy Strukturalnych i Inwestycyjnych perspektywy 2014-2020.



### **Jacek Zadrożny**

Absolwent Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych na kierunku polityka społeczna. Od 1999 roku współpracuje z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych. W latach 2003-2005 pracował w Polskim Związku Niewidomych. W latach 2006-2012 w Fundacji Instytut Rozwoju Regionalnego, a od 2013 roku w Fundacji Vis Maior. Autor licznych publikacji poświęconych dostępności informacji i cyfrowemu włączeniu osób niepełnosprawnych. Koordynator Społecznego Raportu Alternatywnego z realizacji przez Polskę Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. Członek Komisji ekspertów ds niepełnosprawności Rzecznika Praw Obywatelskich i Komitetu Monitorującego Program Operacyjny Polska Cyfrowa. Współzałożyciel Forum Dostępnej Cyberprzestrzeni. Właściciel serwisu internetowego informaton.pl.



### **dr Katarzyna Roszewska**

Doktor nauk prawnych, adiunkt WPiA UKSW, ukończyła aplikację sędziowską, aplikację radcowską, członek Komisji Ekspertów ds. Osób Niepełnosprawnością przy Rzeczniku Praw Obywatelskich, członek Zespołu ds. Rozwiązań Systemowych na rzecz Osób Niepełnosprawnych przy MPiPS, członek I-szej Społecznej Rady Konsultacyjnej przy Zarządzie PFRON. Autorka kilkudziesięciu publikacji z zakresu prawa pracy i zabezpieczenia społecznego, m.in. dotyczących statusu osób niepełnosprawnych oraz ich opiekunów. Wykonuje zawód radcy prawnego.





## **dr hab. inż. arch. Marek Wysocki**

Pracownik naukowy Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej. Dyrektor Centrum Projektowania Uniwersalnego, pierwszego w Polsce centrum badawczo-rozwojowego realizującego cele wdrażania koncepcji projektowania uniwersalnego w projektowaniu środowiska fizycznego, produktów i usług. Ekspert z zakresu projektowania przestrzeni dostępnej dla osób z niepełnosprawnością i osób starszych. Autor ponad 70 różnych publikacji z tematyki projektowania dla wszystkich oraz ekologii i zrównoważonego rozwoju. Audytor dostępności obiektów i przestrzeni publicznych. Jest pierwszym w Polsce „Access Oficerm”, powołanym na to stanowisko w 2014 roku przez samorząd Miasta Gdyni. Twórca programu edukacyjnego „Projektowanie Przestrzeni Wspólnej” realizowanego od 2004 roku na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej i w miastach województwa pomorskiego. Autor standardów dostępności przestrzeni publicznych dla Miasta Gdańska (2012) i Miasta Gdyni (2013). Członek Komisji Ekspertów ds. Osób Niepełnosprawnych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich. Współpracownik wielu organizacji pozarządowych działających na rzecz osób z niepełnosprawnością. Zwolennik konsekwentnego wprowadzenia zapisów Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnością do polskiego porządku prawnego. Propagator idei równoprawnego dostępu osób z ograniczeniami mobilności i percepcji do przestrzeni publicznej oraz powszechnej edukacji. Od ponad dekady konsekwentny popularyzator idei projektowania uniwersalnego, za co m.in. został nagrodzony w 2013 roku Medalem „Gdynia bez Barrier”. Społecznik, udzielający się na rzecz środowiska osób z niepełnosprawnością. Wśród grona swoich przyjaciół ma wielu, którzy na co dzień zmagają się z problemami i ograniczeniami fizycznymi lub percepcji, traktując ich zawsze jak równych sobie partnerów w realizowanych wspólnie działaniach.

# Podstawa prawna instrumentów wskazanych w Wytycznych oraz ich zakres

## Podstawa prawna instrumentów wskazanych w Wytycznych

Kwestię równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, regulują przede wszystkim następujące akty prawne i dokumenty:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej,
- Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych,
- Traktat o Unii Europejskiej,
- ustawa z 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania,
- rozporządzenie ogólne i rozporządzenie dotyczące EFS Parlamentu Europejskiego i Rady (UE)<sup>2</sup>,
- Umowa Partnerstwa<sup>3</sup>,
- Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności<sup>4</sup>,
- Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie w latach 2006-2015<sup>5</sup>.

## Wykaz skrótów

<b>PO</b>	program operacyjny
<b>EFS</b>	Europejski Fundusz Społeczny
<b>EFRR</b>	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
<b>FS</b>	Fundusz Spójności
<b>EFSI</b>	Europejskie Fundusze Strukturalne i Inwestycyjne
<b>IZ</b>	instytucja zarządzająca
<b>IP</b>	instytucja pośrednicząca
<b>WP</b>	instytucja wdrażająca

2 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z 17 grudnia 2013 r., ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 oraz rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1304/2013 z 17 grudnia 2013 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1081/2006.

3 Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020. Umowa Partnerstwa.

4 Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z 15 listopada 2010 r. – Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności na lata 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier COM(2010) 636, wersja ostateczna.

5 Zalecenie nr Rec (2006)5 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich.

## Cel i zakres Wytycznych

Celem Wytycznych w zakresie dotyczącym osób z niepełnosprawnościami jest zapewnienie zgodności i spójności sposobu realizacji wszystkich PO z zasadą równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, a także zapewnienie spójnego podejścia w tym zakresie w ramach EFS, EFRR i FS.

Wytyczne wskazują, w jaki sposób zasada ta powinna być wdrażana na poziomie projektów realizowanych ze środków funduszy strukturalnych, i są skierowane do wszystkich instytucji uczestniczących w realizacji PO współfinansowanych z EFS, EFRR i FS.

## Wzmocnienie i rozszerzenie działań na rzecz osób z niepełnosprawnościami

### Znaczenie Konwencji

Osoby z niepełnosprawnościami wciąż postrzegane są przez pryzmat swojej obniżonej sprawności, nie zaś barier, które napotykają na drodze do funkcjonowania w społeczeństwie. Tymczasem w rozumieniu Konwencji niepełnosprawność wynika z interakcji pomiędzy osobami z dysfunkcjami a barierami wynikającymi z postaw ludzkich i oddziaływania środowiska. Nie jest ona deficytem indywidualnego człowieka, lecz efektem różnorodności społeczeństwa.

Konwencja w uporządkowany sposób wskazuje na podstawowe wartości, prawa i kierunki rozwiązań, mające wpływ na jakość życia każdej osoby z niepełnosprawnościami i jej miejsce w społeczeństwie<sup>6</sup>. Podnosi prawa osób z niepełnosprawnościami do rangi praw człowieka i opiera je na zasadach przyrodzonej godności, powszechności, równości, niepodzielności i niezbywalności praw. Zrywa z modelem medycznym, w którym niepełnosprawność postrzegana jest przede wszystkim przez pryzmat zdrowia, i podnosi rangę modelu społecznego, który zwraca uwagę na pełnoprawny udział osoby niepełnosprawnej w życiu społecznym, możliwy dzięki znoszeniu barier<sup>7</sup>.

[Tekst Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych<sup>8</sup>](#) (link do dokumentu)

### Zasada równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, w rozumieniu UE

Zasada równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, stanowi zagadnienie horyzontalne. W związku z tym

<sup>6</sup> Więcej na ten temat: K. Mrugalska, (w:) Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, FIRR, Kraków 2008, s. 6-7.

<sup>7</sup> Na temat aktualnego stanu realizacji przez Polskę zobowiązań wynikających z Konwencji – zob.: Sprawozdanie Rządu z działań podjętych w celu wprowadzenia w życie postanowień Konwencji, <http://www.mpips.gov.pl/spoleczne-prawa-czlowieka/organizacja-na-rodow-zjednoczonych/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych/test/> (dostęp: 10.08.2015 r.); Sprawozdanie Rzecznika Praw Obywatelskich jako niezależnego organu do spraw popierania, ochrony i monitorowania wdrażania Konwencji na podstawie przepisu art. 33 ust. 2 tej Konwencji, Warszawa 2015 r., [www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Sprawozdanie%20KPON%202015.pdf](http://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Sprawozdanie%20KPON%202015.pdf) (dostęp: 10.08.2015 r.); Społeczny Raport Alternatywny z realizacji Konwencji, <http://konwencja.org/cala-tresc-raportu/> (dostęp: 10.08.2015 r.).

<sup>8</sup> Dostęp do źródeł: 10.08.2015 r.

we wszystkich PO, na każdym z etapów należy zaplanować mechanizmy pozwalające na przeciwdziałanie wszelkim formom dyskryminacji.

Wzmocnienie i rozszerzenie działań na rzecz realizacji wskazanej zasady powinno następować zgodnie ze zobowiązaniami wynikającymi z Konwencji. Jest ona pierwszym prawnie wiążącym instrumentem w zakresie praw człowieka, którego stroną jest UE, dlatego też w swoich dokumentach, w tym dotyczących funduszy, UE bardzo konsekwentnie podejmuje kwestie zwiększenia możliwości pełnego korzystania z praw przez osoby z niepełnosprawnościami, jak również eliminacji barier oraz pełnego uczestnictwa we wszystkich sferach życia.

[Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier](#) (link do strony internetowej)

[Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie w latach 2006-2015](#) (link do dokumentu do pobrania)

W dokumentach UE podkreślana jest przede wszystkim konieczność:

- eliminowania dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność,
- kierowania się zasadą respektowania odmienności osób z niepełnosprawnościami,
- zapewniania osobom z niepełnosprawnościami dostępności, zwłaszcza przy zastosowaniu uniwersalnego projektowania przestrzeni,
- stosowania racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami<sup>9</sup>.

Stosowanie się do postanowień Konwencji jest zarówno warunkiem, jak i podstawą przygotowania i wdrażania PO. Działania realizowane w ramach EFS powinny wspierać wypełnianie obowiązków UE wynikających z Konwencji. Państwo musi wykazać się zdolnościami administracyjnymi, umożliwiającymi wdrożenie i stosowanie postanowień Konwencji w obszarze EFSI. Zdolność ta stanowi warunek ex-ante<sup>10</sup>. Na użytek szczegółowych kierunków i zakresu działań podmiotów zaangażowanych w realizację funduszy unijnych Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju przygotowało dokument:

[Agenda na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych 2014-2020](#)<sup>11</sup> (link do dokumentu)

<sup>9</sup> Agenda działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych 2014-2020, wersja na 22.04.2015 r., s. 11.

<sup>10</sup> Warunki ogólne ex-ante, zwane ogólnymi warunkami wstępnymi, zostały wymienione w ramach rozporządzenia ogólnego w części II załącznika XI. Oprócz warunków dotyczących kwestii zapobiegania dyskryminacji płci i niepełnosprawności państwa członkowskie mają również obowiązek spełniać różne kryteria w kontekście zamówień publicznych, pomocy państwa, systemu statystycznego i wskaźników rezultatów, a także ochrony środowiska.

<sup>11</sup> Agenda stanowi ramowy plan, wskazujący kierunki i zakres działań, jakie będą podejmowane przez poszczególne instytucje w celu zapewnienia rzeczywistego wdrożenia zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, przy opracowaniu i realizacji programów operacyjnych oraz wykorzystania funduszy europejskich do wspierania realizacji postanowień Konwencji, Strategii Europa 2020 oraz Europejskiej strategii w sprawie niepełnosprawności. Jest to zarazem zobowiązanie wszystkich instytucji systemu zarządzania i kontroli EFSI do realizacji zawartych tam postanowień – zgodnie z przypisanym podziałem zadań.

Rekomendacje służące wzmocnieniu i rozszerzeniu działań na rzecz poprawy dostępności zawiera Społeczny Raport Alternatywny z realizacji Konwencji  
(link do dokumentu)

## Podstawowe definicje

W poniższych definicjach uwzględnione zostały nie tylko przepisy prawa, ale także opracowania dotyczące zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

**Osoby z niepełnosprawnościami** – osoby niepełnosprawne w rozumieniu ustawy z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, a także osoby z zaburzeniami psychicznymi w rozumieniu ustawy z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego. Należy zaznaczyć, że IZ ma możliwość rozszerzenia zakresu stosowania Wytycznych również na inne osoby z niepełnosprawnościami lub ich wybrane kategorie.

Definicja ta stanowi kompromis pomiędzy krajowymi regulacjami a koncepcją niepełnosprawności przyjętą w Konwencji. Odwołuje się ona zatem do legalistycznego rozumienia osoby z niepełnosprawnością jako osoby legitymującej się:

- orzeczeniem o zakwalifikowaniu przez organy orzekające do jednego z trzech stopni niepełnosprawności albo o całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy, na podstawie odrębnych przepisów,
- lub orzeczeniem o niepełnosprawności, wydanym przed ukończeniem przez daną osobę 16. roku życia
- albo jako osoby z zaburzeniami psychicznymi (również zdefiniowanej ustawowo<sup>12</sup>).

Jednak wyraźnie dodaje się, że IZ może rozszerzyć stosowanie Wytycznych na inne osoby z niepełnosprawnościami lub wybrane kategorie, bowiem w rozumieniu Konwencji do niepełnosprawnych zalicza się nie tyle osoby, które legitymują się odpowiednim stwierdzeniem o niepełnosprawności (wydanym w trybie administracyjnym lub medycznym), co osoby mające długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami<sup>13</sup>.

12 Jako osoba: „chora psychicznie (wykazująca zaburzenia psychotyczne), upośledzona umysłowo (pojęcie krytykowane z uwagi na pejoratywne zabarwienie – przyp. aut.), wykazująca inne zaktócenia czynności psychicznych, które zgodnie ze stanem wiedzy medycznej zaliczane są do zaburzeń psychicznych, a osoba ta wymaga świadczeń zdrowotnych lub innych form pomocy i opieki niezbędnych do życia w środowisku rodzinnym lub społecznym” – art. 3 ust. 1 ustawy z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, tj. Dz.U. nr 231, poz. 1375 ze zm.

13 Problem będzie w praktyce dotyczył co najmniej 2 sytuacji: osób z niepełnosprawnościami, które nie poddały się systemowi orzecznictwa (bo nie chciały, jeszcze nie zdążyły, zanim ujawniła się potrzeba) i nie legitymują się żadnym orzeczeniem o niepełnosprawności, oraz osób, którym upłył termin obowiązywania orzeczenia. Umożliwienie przez IZ wsparcia przeznaczonego dla osób z niepełnosprawnościami także dla tych grup stanowiłoby niewątpliwie krok ku jeszcze pełniejszemu wdrożeniu postanowień Konwencji. Na temat rozumienia terminów niepełnosprawność i osoby z niepełnosprawnościami w Konwencji zob.: From Exclusion to Equality. Realizing the rights of persons with disabilities. Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol, Geneva 2007, s. 12-13, <http://www.un.org/disabilities/documents/toolaction/ipuhb.pdf> (dostęp: 12.08.2015 r.).

**Zasada równości szans i niedyskryminacji** – umożliwienie wszystkim osobom (bez względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę lub pochodzenie etniczne, wyznawaną religię, światopogląd, orientację seksualną) sprawiedliwego, pełnego uczestnictwa we wszystkich dziedzinach życia, na jednakowych zasadach.

Na potrzeby Wytycznych, w celu zwiększenia czytelności postanowień, w przypadku zasady równości szans i niedyskryminacji jest stosowane określenie: „zasada równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami”. W związku z tym przesłanka dotycząca płci ma w przypadku tej zasady zastosowanie tylko pośrednie<sup>14</sup>, ponieważ działania na rzecz wyrównywania szans kobiet i mężczyzn zostały wskazane w ramach rozdziału 6.

**Dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność** – jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie lub ograniczanie ze względu na niepełnosprawność, którego celem lub skutkiem jest naruszenie lub zniweczenie uznania, korzystania lub wykonywania wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie polityki, gospodarki, w dziedzinie społecznej, kulturalnej, obywatelskiej lub w jakiegokolwiek innej, na zasadzie równości z innymi osobami. Obejmuje to wszelkie przejawy dyskryminacji, w tym odmowę racjonalnego usprawnienia<sup>15</sup>.

**Podwójne podejście (dual approach)** – oznacza podejście, w ramach którego z jednej strony na poziomie PO są zaplanowane priorytety inwestycyjne, zawierające specjalne działania (*specific actions*) adresowane do osób narażonych na dyskryminację w związku z ich gorszą sytuacją w danym obszarze wsparcia (np. w edukacji, sektorze ochrony zdrowia, B+R (badawczo-rozwojowym) – przykładowo Priorytet Inwestycyjny 8iv wskazany w Umowie Partnerstwa, dotyczący wyrównywania szans kobiet i mężczyzn na rynku pracy). Z drugiej strony równość szans jest uwzględniana horyzontalnie (*horizontal issues*) na każdym etapie wdrażania PO (programowania, monitorowania, kontroli, ewaluacji, informacji i promocji itd.), w tym również poprzez działania podejmowane w innych priorytetach inwestycyjnych niż te dotyczące równości szans.

**Pozostałe definicje** – dostępność, opis dostępności inwestycji, koncepcja uniwersalnego projektowania, mechanizm racjonalnych usprawnień, język łatwy – zostały omówione w dalszej części niniejszego podręcznika.

<sup>14</sup> Działania opisane w rozdziale 5 Wytycznych nie są ukierunkowane bezpośrednio na wyrównywanie szans kobiet i mężczyzn, nie oznacza to jednak całkowitego wyłączenia kryterium płci. Należy bowiem pamiętać o możliwości występowania dyskryminacji krzyżowej, czyli takiej, w której jednocześnie jest kilka przesłanek dyskryminacji (np. osoba doświadcza gorszego traktowania ze względu na płeć i posiadaną niepełnosprawność). W takiej sytuacji należy dołożyć wszelkich starań, aby zredukować dyskryminujący charakter działań podjętych lub realizowanych z wykorzystaniem funduszy strukturalnych.

<sup>15</sup> Ogólną definicję dyskryminacji zob. w Wytycznych, str. 8: „Dyskryminacja – jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie lub ograniczanie ze względu na jakiegokolwiek przesłanki (np. wiek, niepełnosprawność, płeć, rasę, orientację seksualną, pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd itp.), którego celem lub skutkiem jest naruszenie lub zniweczenie uznania, korzystania lub wykonywania wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie polityki, gospodarki, społecznej, kulturalnej, obywatelskiej lub w jakiegokolwiek innej, na zasadzie równości z innymi osobami. Wyróżnia się różne rodzaje dyskryminacji, m.in. pośrednia, bezpośrednia, wielokrotna, w tym krzyżowa, indywidualna, instytucjonalna, strukturalna”.

## Zróżnicowane potrzeby osób z niepełnosprawnościami

### Różnorodność potrzeb jako efekt różnorodności ludzkiej

Konwencja podkreśla różnorodność osób z niepełnosprawnościami i zobowiązuje państwa do przygotowania rozwiązań, które spełniałyby wymagania dostępności dla osób o różnych stopniach sprawności i różnych potrzebach funkcjonalnych. Uwzględnianie tych potrzeb nie jest traktowane jako uprzywilejowanie osób z niepełnosprawnościami, lecz jako normalna konieczność znoszenia barier<sup>16</sup>, wprowadzania dostępnych rozwiązań w zróżnicowanym społeczeństwie, tak by wszyscy jego członkowie bez wyjątku mogli korzystać w pełni z przysługujących im wolności i praw. Dlatego podmioty krajowe, samorządowe, gospodarcze oraz edukacyjne, w tym podmioty wdrażające działania współfinansowane ze środków EFS, EFRR i FS, powinny wykorzystywać koncepcję uniwersalnego projektowania lub mechanizm racjonalnych usprawnień oraz uwzględniać różne potrzeby funkcjonalne, zwłaszcza w zakresie mobilności, percepcji, sprawności sensorycznej, komunikowania się i informacji.

### Pokonywanie trudności w uwzględnieniu różnorodnych potrzeb

Różnorodność potrzeb wynika ze zróżnicowania rodzajów niepełnosprawności. Konwencja zobowiązuje państwa do przygotowania rozwiązań, które spełniałyby wymagania dostępności dla osób o różnych stopniach sprawności. Odmiennego wsparcia wymagają będą:

- osoby niewidome i niedowidzące,
- osoby głuche i niedosłyszające,
- osoby głuchoniewidome,
- osoby z niepełnosprawnością ruchową,
- osoby z mózgowym porażeniem dziecięcym,
- osoby z niepełnosprawnością intelektualną,
- osoby z zaburzeniami lub chorobami psychicznymi,
- osoby cierpiące na niedołążność z racji wieku,
- osoby z zespołem Aspergera, autyzmem i całościowymi zaburzeniami rozwoju.

Problemy i potrzeby osób z niepełnosprawnościami będą się różniły również w zależności od wieku, płci, fazy życia i środowiska<sup>17</sup>.

<sup>16</sup> Na temat różnorodności barier i ich charakteru w związku z „lokalizacją” niepełnosprawności – zob. tabela K. Mrugalskiej, (w:) Krajowy Raport Badawczy. Pomoc i integracja społeczna wobec wybranych grup – diagnoza standaryzacji usług i modeli instytucji, red. R. Szarfenberg, Wrzos, Warszawa 2011, s. 112-114. Raport na stronie: [http://www.wrzos.org.pl/projekt1.18/download/KRB\\_wersja%20ostateczna.pdf](http://www.wrzos.org.pl/projekt1.18/download/KRB_wersja%20ostateczna.pdf) (dostęp: 12.08.2015 r.).

<sup>17</sup> R. Szarfenberg, (w:) Krajowy Raport Badawczy..., op. cit., s. 108.

Zrozumiałe, że identyfikacja wszystkich potrzeb i zaprojektowanie odpowiednich rozwiązań jest trudne. Nałożone zadanie uwzględniania w każdym projekcie i na każdym etapie równości szans, niedyskryminacji i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami jest nowe i skomplikowane, a funkcjonujący w Polsce system orzeczniczy słabo eksponuje potrzeby funkcjonalne osób z różnymi niepełnosprawnościami. Instytucje realizujące programy muszą zatem sięgać do odpowiednich materiałów pomocniczych (należą do nich m.in. Wytyczne i Agenda na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych 2014-2020), korzystać ze szkoleń na temat wdrażania zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, konsultować swoje projekty z osobami z niepełnosprawnościami i organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz tego środowiska.



# Ważne dla instytucji odpowiedzialnych za realizację programów operacyjnych – wytyczne w pigułce

Agata Gawska

Wskazując na zobowiązania Polski wynikające z Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych oraz relację Konwencji z Europejską strategią w sprawie niepełnosprawności na lata 2010-2020, należy jednoznacznie stwierdzić, iż Unia Europejska wskazuje wyraźnie, że narzędzia w postaci funduszy polityki spójności UE winny stać się dla państw członkowskich, w tym dla Polski, jednymi z podstawowych instrumentów realizacji zobowiązań podjętych w momencie ratyfikowania Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. Poza zatrudnieniem oraz edukacją dotyczy to także innych obszarów istotnych z perspektywy strategii Europa 2020, takich jak walka z ubóstwem i wykluczeniem społecznym, rozwój nowoczesnych, dostępnych technologii etc. Co więcej, stosowanie się do postanowień Konwencji jest zarówno warunkiem, jak i podstawą przygotowania i wdrażania programów operacyjnych. Działania realizowane w ramach EFS powinny wspierać wypełnianie obowiązków UE wynikających z Konwencji. Państwo musi wykazać się zdolnościami administracyjnymi, umożliwiającymi wdrożenie i stosowanie postanowień Konwencji w obszarze EFSI. Zdolność ta stanowi warunek *ex-ante*<sup>18</sup>.

## Zasada podwójnego podejścia (dual approach)

Każdy okres programowania przynosi zmiany w podejściu do przygotowania oraz realizacji działań finansowanych ze środków funduszy strukturalnych. W obecnym okresie jedną z kluczowych różnic jest podejście do kwestii niepełnosprawności zgodne z wytycznymi UE. Determinuje to nie tylko zmianę paradygmatu postrzegania osób z niepełnosprawnościami, ale także włączanie ich do społeczeństwa jako pełnoprawnych obywateli.

Wytyczne wskazują, że osoby z niepełnosprawnościami to osoby w rozumieniu ustawy o rehabilitacji<sup>19</sup> oraz ustawy o ochronie zdrowia psychicznego<sup>20</sup>, niemniej wyraźnie wskazano, że:

„IZ ma możliwość rozszerzenia zakresu stosowania Wytycznych również na inne osoby z niepełnosprawnościami (lub wybrane ich kategorie)” (rozdz. 3, pkt 1).

Takie rozumienie definicji niepełnosprawności jest zgodne z Konwencją i powinno być stosowane przez IZ, ponieważ dla Unii Europejskiej to właśnie Konwencja jest kluczowym dokumentem regulującym kwestie niepełnosprawności.

18 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z 17 grudnia 2013 r., ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 oraz rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1304/2013 z 17 grudnia 2013 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1081/2006.

19 Ustawa z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

20 Ustawa z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego.

Warto dodać, że w perspektywie finansowej 2007-2013 stosowana była, zgodnie z interpretacją Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju, jej rozszerzona definicja, co pozwalało na udział w realizowanych projektach osobom bez formalnego potwierdzenia niepełnosprawności – decydującym dokumentem w takim przypadku mogłoby być zaświadczenie lekarskie, potwierdzające naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów. Umożliwienie przez IZ wsparcia przeznaczonego dla osób z niepełnosprawnościami także dla tych grup stanowiłoby niewątpliwie krok ku jeszcze pełniejszemu wdrożeniu postanowień Konwencji.

Aby zapewnić pełną dostępność, zgodnie z Konwencją, wszystkich programów operacyjnych oraz ich wdrażania, ważny jest także aspekt podwójnego podejścia (*dual approach*). Patrząc przez pryzmat Konwencji, należałoby rekomendować podejście włączające, czyli pełne umożliwienie osobom z niepełnosprawnościami korzystania z realizowanych projektów czy inwestycji finansowanych ze środków funduszy strukturalnych, na równi z innymi obywatelami. Niemniej jednak, biorąc pod uwagę etap implementacji rozwiązań Konwencji w Polsce, podwójne podejście gwarantuje większe prawdopodobieństwo udziału osób z niepełnosprawnościami w działaniach finansowanych ze środków UE. Tym samym programy operacyjne – a co za tym idzie, ogłaszane konkursy na realizowane projekty – muszą być „wrażliwe” na zasadę *dual approach*, ze wskazaniem, że włączanie do społeczeństwa będzie pełniejsze, jeśli zostanie uwzględniony aspekt integrowania osób z niepełnosprawnościami z innymi obywatelami.

## Dostępność cyfrowa

Kolejnym ważnym aspektem niedyskryminowania osób z niepełnosprawnościami jest niewątpliwie kwestia dostępności cyfrowej, która jest określona w Wytycznych (rozdz. 5.2, pkt 1), zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności<sup>21</sup>. Wytyczne określają, jakie elementy są objęte obowiązkiem dostępności według standardu WCAG 2.0, jednak należy podkreślić, że zgodnie z Wytycznymi instytucje uczestniczące w realizacji programów operacyjnych zobowiązane są, aby **wszystkie** zasoby cyfrowe były dostępne. Wymagać to będzie od projektodawców wyraźnego wskazania (opisania we wniosku), w jaki sposób zasoby będą dostępne, a od IZ weryfikacji tej dostępności nie tylko na etapie oceny wniosków, ale także podczas realizacji oraz kontroli projektów. Brak dostępności zasobów cyfrowych, nawet w projektach, które nie są skierowane do osób z niepełnosprawnościami, będzie bowiem oznaczał niespełnianie wymogów określonych w Wytycznych, a w konsekwencji koszty niekwalifikowalne realizowanych działań.

Zasada ta, co ważne, dotyczy także IZ w zakresie pełnej dostępności przygotowywanych przez nie dokumentów.

<sup>21</sup> Rozporządzenie Rady Ministrów z 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych.

## Dostępność architektoniczna

Kolejnym ważnym aspektem wynikającym ze zmiany paradygmatu niepełnosprawności jest dostępność architektoniczna (rozdz. 5.1) oraz uniwersalne projektowanie (rozdz. 5.2). Dostępność architektoniczna jest terminem funkcjonującym w Polsce od wielu lat, a jej zasady określono także w ustawie Prawo budowlane<sup>22</sup>, aczkolwiek zawarte w niej zapisy odnoszą się w znakomitej większości do osób z niepełnosprawnością narządu ruchu, zwłaszcza do osób poruszających się na wózkach. Przepisy ustawy są zdecydowanie niedostosowane do obecnej rzeczywistości (dokument powstał w 1994 roku!) – nie tylko dlatego, że nie obejmują potrzeb innych grup osób z niepełnosprawnościami, ale także przez to, że nie uwzględniają podejścia wynikającego z Konwencji oraz obecnego trendu w budownictwie, jakim jest uniwersalne projektowanie.

Wytyczne wyraźnie wskazują na wymóg dostępności inwestycji dla osób z niepełnosprawnościami, nawet jeśli w założeniu nie jest ona przeznaczona dla tej grupy. Każda inwestycja powinna być zatem przygotowana w sposób dostępny, z uwzględnieniem zasad uniwersalnego projektowania, tak aby osoby o różnych potrzebach funkcjonalnych (np. osoby starsze, kobiety ciężarne, rodzice z dziećmi, osoby z czasową dysfunkcją ruchu, np. po złamaniach) mogły w pełni korzystać z przygotowanej infrastruktury, która ma służyć społeczeństwu przez wiele lat.

Uwzględnienie dostępności architektonicznej oraz konieczność stosowania zasad uniwersalnego projektowania wymuszają na IZ weryfikowanie opisu inwestycji na etapie składania wniosku o dofinansowanie (sekcja 5.2.1), jego oceny oraz realizacji i kontroli inwestycji. Wytyczne określają, że nie ma możliwości rezygnacji z dostępności inwestycji i stosowania zasad uniwersalnego projektowania. IZ musi zapewnić, że wnioskodawcy umieszczą we wniosku o dofinansowanie opis dostępności inwestycji, z uwzględnieniem rodzajów niepełnosprawności – czyli opis sposobu udostępnienia przedmiotu projektu zgłaszanego do finansowania – w zakresie dostosowania środowiska zabudowanego, produktu lub usługi do warunków użytkowania przez osoby o zróżnicowanych potrzebach z zakresu mobilności i percepcji. W praktyce dla IZ oznacza to, że wniosek o dofinansowanie dla programów operacyjnych musi zawierać techniczną możliwość umieszczenia takich informacji, a beneficjent musi dokonać takiego zapisu. Także karta oceny projektu musi zawierać pytanie o dostępność.

W przypadku projektów inwestycyjnych ważną kwestią jest zwrócenie uwagi beneficjentów przygotowujących wnioski oraz ekspertów oceniających je, że w przypadku wniosków, do których wymaganym załącznikiem jest studium wykonalności, dostępność oraz zgodność z zasadami uniwersalnego projektowania powinny być nieodzownymi aspektami tego studium. Po wykonaniu inwestycji dostępność nie może być tym kryterium, w przypadku którego przy odbiorze prac mogą być zaakceptowane odstępstwa od projektu.

Dodatkowym mechanizmem zabezpieczającym beneficjenta, a zwłaszcza IZ, w zakresie spełniania zapisów Wytycznych może być wprowadzenie wymogu dla projektów

<sup>22</sup> Ustawa z 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.

inwestycyjnych przeprowadzenia audytów dostępności jako dodatkowego systemu weryfikacji. Po zatwierdzeniu projektu budowlanego (lub przed wypłatą ostatniej transzy dofinansowania) beneficjent jest zobligowany do przedłożenia audytu dostępności projektu budowlanego, sporządzonego przez eksperta dostępności lub architekta innego niż autor projektu. Audyt obejmuje zarówno zgodność zaprojektowanych rozwiązań z obowiązującymi zasadami uniwersalnego projektowania, jak i kompletność opisu technicznego<sup>23</sup>, co pozwoli zminimalizować ryzyko wystąpienia błędów (a w rezultacie – ryzyko stworzenia niedostępnego elementu infrastruktury) na etapie realizacji inwestycji<sup>24</sup>. Takie zabezpieczenie nie tylko wpłynie na zwiększenie prawdopodobieństwa stosowania Wytycznych, ale także znacznie zmniejszy ryzyko kosztów niekwalifikowalnych w realizowanych projektach inwestycyjnych.

## Racjonalne usprawnienia

Zarówno w Wytycznych (rozdz. 5.2), jak i w niniejszym dokumencie zostały opisane dostępność oraz uniwersalne projektowanie, które powinny stanowić obligatoryjną zasadę dla wszelkich inwestycji w perspektywie finansowej 2014-2020. Uwzględniając realia, zwłaszcza w projektach skierowanych bezpośrednio do beneficjentów, w Wytycznych zaproponowano – w celu ułatwienia dostępu i uczestnictwa w projekcie osób z niepełnosprawnościami – stosowanie mechanizmów racjonalnych usprawnień. Racjonalne usprawnienia w rozumieniu Wytycznych powinny być mechanizmem wtórnym wobec dostępności, gdyż z zasady każde wsparcie, nie tylko w projektach skierowanych do osób z niepełnosprawnościami, powinno być dostępne.

Mechanizm racjonalnych usprawnień znajduje więc zastosowanie, w przypadku gdy nie ma możliwości realizacji wsparcia w środowisku wprost dostępnym lub gdy koszt uzyskania dostępności byłby wysoki – dotyczy to np. realizacji wsparcia w środowiskach wiejskich, gdzie jest znikoma liczba dostępnych budynków. Aby zapewnić pełne uczestnictwo każdej osobie zainteresowanej udziałem w projekcie, zastosować można racjonalne usprawnienia określone w Wytycznych, w kwocie nieprzekraczającej 12 tys. PLN na osobę.

Wytyczne określają dwie możliwości finansowania racjonalnych usprawnień:

- a) jako przesunięcia w projekcie dokonane z oszczędności (podrozdz. 5.2, pkt 10),
- b) jako dodatkowe środki przyznane beneficjentowi (podrozdz. 5.2, pkt 11).

Obie sytuacje wymagają od IZ przygotowania stosownych procedur realizacji zapisów Wytycznych.

23 Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z 25 kwietnia 2012 r. w sprawie szczegółowego zakresu i formy projektu budowlanego, tj.: „§ 11. 1. Projekt architektoniczno-budowlany obiektu budowlanego powinien zawierać zwięzły opis techniczny oraz część rysunkową. 2. Opis techniczny, o którym mowa w ust. 1, sporządzony z uwzględnieniem § 7, powinien określać: [...] 5) w stosunku do obiektu budowlanego użyteczności publicznej i budynku mieszkalnego wielorodzinnego – sposób zapewnienia warunków niezbędnych do korzystania z tego obiektu przez osoby niepełnosprawne, w szczególności poruszające się na wózkach inwalidzkich”.

24 Koszt audytu (od 2 do 5 tys. zł, w zależności od skali inwestycji) powinien być kosztem kwalifikowanym, wpisanym w każdy projekt inwestycyjny. Jest to kwota niewielka w porównaniu ze skalą ryzyka stworzenia niedostosowanej, niespełniającej podstawowych wymogów prawa infrastruktury – jak wykazał raport NIK z 22.02.2013 r. (nr ewid. 171/2012/P12127/LBI, LBI-4101-07-00/2012), jedynie 9% stawianych po 2004 r. budynków jest dostępne dla osób z niepełnosprawnościami (według prawa krajowego wszystkie budynki powstające od 1995 r. powinny być dostosowane).

O ile w przypadku przesunięcia środków na racjonalne usprawnienia w ramach realizowanych projektów, dokonanego z oszczędności, specjalnych procedur nie wymaga sam tryb zgłaszania, to wydaje się zasadne, aby tryb rozstrzygnięcia takiego wniosku był przyspieszony. Nie jest bowiem wskazane oczekiwanie beneficjenta na decyzję w przewidzianych ogólnymi zasadami terminach:

- z uwagi na możliwe opóźnienia w harmonogramie realizacji działań (np. beneficjent oczekuje na decyzję IZ, co wstrzymuje uruchomienie szkolenia, gdzie jednym z uczestników/-czek ma być osoba z niepełnosprawnością, wymagająca usprawnienia w postaci tłumacza języka migowego),
- z uwagi na czas przygotowania/dostosowania w ramach racjonalnych usprawnień (np. zrobienie podjazdu do budynku, gdzie realizowane ma być wsparcie),
- w końcu niezasadne jest zbyt długie oczekiwanie, które może doprowadzić do rezygnacji beneficjentów z przyjmowania do projektu osób z niepełnosprawnościami, a tym samym dostępność projektów dla osób z niepełnosprawnościami – w grupach integracyjnych, pożądanych z uwagi na aspekt społeczny – stałaby się niemożliwa.

W drugim przypadku, kiedy IZ ma możliwości przyznania dodatkowych środków, regulacje wewnątrz instytucji są konieczne i muszą pozwalać beneficjentowi na pozyskanie takich środków w określonym trybie oraz – jak wspomniano powyżej – w krótkim czasie. Dodatkowo środki te muszą zostać zabezpieczone przez IZ w ramach danego konkursu jako rezerwa na poczet racjonalnych usprawnień.

Wytyczne wskazują, że decyzję o zasadności racjonalnych usprawnień podejmuje instytucja lub strona umowy, co oznacza, że instytucja ta powinna dokonać oceny racjonalności. Szczegółowo kwestie te omówione są w rozdziale *Racjonalne usprawnienia* w niniejszej publikacji.

## Organizacja spotkań (konferencji)

W wyniku obecnego podejścia do kwestii niepełnosprawności nieodzowna staje się zmiana dotychczasowego stosunku IZ do realizacji spotkań i konferencji (rozd. 5.2). Wytyczne szczegółowo określają sposób zabezpieczenia dostępności takich wydarzeń, tym samym wymuszając na realizatorach pełną dostępność w zakresie architektonicznym i cyfrowym. Kluczowe jednak jest podejście do tematu w sposób otwarty i założenie, że w każdym z organizowanych spotkań może uczestniczyć osoba ze specyficznymi potrzebami. Należy więc być przygotowanym na sytuacje, w których potencjalny uczestnik może oczekiwać innego niż określone w Wytycznych dostosowania spotkania, aby w pełni móc w nim uczestniczyć. W takich przypadkach IZ ma obowiązek zapewnić dostępność. Należy pamiętać, że Wytyczne w zakresie wymogów dostępności spotkań ustalają standard minimum.

## Osoba „pierwszego kontaktu” wyspecjalizowana w dziedzinie niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami

W celu zapewnienia wdrażania zapisów Wytycznych w dokumencie wskazana została konieczność powołania co najmniej jednej osoby wyspecjalizowanej w dziedzinie niedyskryminacji i dostępności – jako osoby „pierwszego kontaktu” dla pracowników instytucji systemu wdrażania PO, a także dla beneficjentów (sekcja 5.2.5). Wytyczne nie precyzują oczekiwań co do takiego pracownika, warto jednak zwrócić szczególną uwagę na to, aby miał on doświadczenie w pracy z osobami z niepełnosprawnościami lub na ich rzecz. Nowe podejście do kwestii niepełnosprawności w systemie wdrażania funduszy będzie wiązać się bowiem z wieloma pytaniami i wątpliwościami dotyczącymi stosowania zapisów Wytycznych. Oddelegowany pracownik będzie przygotowany w ramach szkoleń organizowanych przez Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, niemniej jednak stanowisko to wymaga ciągłego uczenia się i podnoszenia kwalifikacji dotyczących niedyskryminacji i niepełnosprawności. Pomocne nie tylko do zdobycia wiedzy, ale także do zwiększenia świadomości na temat zjawiska niepełnosprawności jest zapoznanie się z treścią samej Konwencji (pozycja obowiązkowa), a także z dokumentem: Społeczny Raport Alternatywny z realizacji Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce<sup>25</sup>, który prezentuje spojrzenie z perspektywy pozarządowej na kwestię wdrażania zapisów Konwencji w naszym kraju. Przydatne w ciągłym uzupełnianiu wiedzy mogą być także serwisy poświęcone niepełnosprawności czy strony tematyczne (np. dotyczące dostępności cyfrowej) organizacji pozarządowych zajmujących się wsparciem oraz aktywizacją społeczną i zawodową osób z niepełnosprawnościami, np. [www.aktywizacja.org.pl](http://www.aktywizacja.org.pl) (link do strony).

### Projekty neutralne?

Szeroki zakres wsparcia, jaki oferują fundusze unijne, wpływa na różnorodność realizowanych projektów, dlatego wydawać się może, że jest grupa działań, których nie dotyczy kwestia uwzględniania niepełnosprawności. Wytyczne wskazują jednak, że w przypadku programów operacyjnych, które nie przewidują w sposób bezpośredni wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami, analizuje się ich potencjalny wpływ na sytuację tych osób (rozdz. 5.1). Trzeba zauważyć, że osoby z niepełnosprawnościami stanowią ponad 12% społeczeństwa, a coraz więcej z nich jest aktywnych społecznie i zawodowo, co oznacza, że właściwie nie ma dziedziny życia, która nie dotyczyłaby ich. Analogiczna sytuacja będzie miała miejsce przy realizacji projektów finansowanych z funduszy strukturalnych – każdy z nich będzie w sposób bezpośredni lub pośredni związany z niepełnosprawnością, należy więc dołożyć wszelkich starań, aby poza wymogiem pełnej dostępności produktów i usług przyjąć perspektywę włączającą osoby z niepełnosprawnościami na każdym etapie programowania i realizacji. W praktyce oznacza to, że zarówno programy operacyjne, jak i dokumenty wdrożeniowe (np. dokumentacja konkursowa) muszą odnosić się do kwestii niepełnosprawności i do samych Wytycznych w zakresie szerszym niż tylko analiza negatywnych skutków wykluczenia osób z niepełnosprawnościami.

<sup>25</sup> <http://konwencja.org/cala-tresc-raportu/> (dostęp: 18.08.2015 r.).

## Komitety monitorujące i konsultacje społeczne

Wytyczne nakładają na IZ wiele obowiązków, w tym – zgodnie z Konwencją – konieczność zapewnienia udziału przedstawiciela środowiska osób z niepełnosprawnościami w pracach Komitetów Monitorujących (rozdz. 5.2, pkt 21). Dodatkowo wszelkie dokumenty powinny być poddawane konsultacjom społecznym (rozdz. 5.2, pkt 22) z grupami reprezentatywnymi w zakresie niepełnosprawności, o czym mowa w art. 4 Konwencji, który brzmi:

„Przy tworzeniu i wdrażaniu ustawodawstwa i polityki celem wprowadzenia w życie niniejszej konwencji, a także w toku podejmowania decyzji w zakresie spraw dotyczących osób niepełnosprawnych Państwa Strony będą ściśle konsultować się z osobami niepełnosprawnymi, a także angażować te osoby, w tym niepełnosprawne dzieci, w te procesy, za pośrednictwem reprezentujących je organizacji”.

Dobłą praktyką jest powołanie zespołu roboczego ds. niepełnosprawności lub analogicznego ciała – jako zabezpieczenie wymogów Wytycznych dotyczących konsultacji, ale także jako organu, który wspierałby pracę wyznaczonej osoby „pierwszego kontaktu” w zakresie niedyskryminacji i niepełnosprawności. Przedstawiciele organizacji pozarządowych od lat uczestniczą w procesach stanowienia prawa, monitoringu wdrażania zapisów Konwencji czy w realizacji samych projektów, dzięki czemu stali się ekspertami-teoretykami, a przede wszystkim praktykami. Korzystanie z eksperckiego wsparcia nie tylko zdecydowanie poprawi wdrażalność Wytycznych, ale także spowoduje, że realizowane działania będą miały realny wpływ na poprawę sytuacji osób z niepełnosprawnościami w Polsce.

## Wybór projektów

W systemie wdrażania funduszy najważniejszą częścią jest wybór i realizacja projektów – także w tym zakresie Wytyczne narzucają wymogi w stosunku do IZ (sekcja 5.2.1).

IZ, zgodnie z Wytycznymi, zobowiązana jest do zapewnienia, aby we wniosku o dofinansowanie znalazło się miejsce lub wskazanie, gdzie należy opisać realizację zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. To samo dotyczy karty oceny, w których IZ musi umieścić co najmniej jedno pytanie o dostępność projektu, w tym produktów i usług.

Kwestia neutralności projektu, podnoszona w Wytycznych, jest dyskusyjna. Jak to zostało zdiagnozowane powyżej, nie ma projektów neutralnych. Przywoływany na spotkaniach partnerów społecznych w Ministerstwie Infrastruktury i Rozwoju przypadek budowy oczyszczalni ścieków jako projektu neutralnego w ocenie partnerów społecznych nie stanowi przykładu takiego projektu. Oczyszczalnia ścieków to także miejsce pracy dla osób z niepełnosprawnością, w związku z czym powinna być całkowicie dostępna, z uwzględnieniem zasad projektowania uniwersalnego, w myśl zapisów Wytycznych (pkt 5.1, ppkt 3):

„Należy pamiętać, że pomimo iż projekt może nie zakładać bezpośredniej pomocy osobom o różnych potrzebach funkcjonalnych, to jednak trwałe efekty takich projektów, jak np. wybudowana droga czy rozwiązania z zakresu TIK, będą służyć wszystkim, również osobom z niepełnosprawnościami”.

Wytyczne wskazują również, że w przypadku projektów neutralnych beneficjent musi uzasadnić we wniosku taki charakter projektu, co podlega ocenie. Niemniej jednak, jak podkreślano kilkakrotnie, w opinii parterów społecznych nie ma projektów neutralnych, dlatego w praktyce uzasadnienie okaże się bardzo trudne. Neutralność, o której mowa w Wytycznych, poddaje także w wątpliwość zapisy samej Konwencji, która wyraźnie wskazuje, że:

„Celem Konwencji jest ochrona i zapewnienie pełnego i równego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności przez osoby z niepełnosprawnościami na równi ze wszystkimi innymi obywatelami. Polska zobowiązana jest do wprowadzenia w życie zawartych w Konwencji standardów postępowania w celu zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami realizacji ich praw”.

W sposób szczególny Wytyczne odnoszą się do zasady uniwersalnego projektowania, określając, że w przypadku projektów infrastrukturalnych konieczna jest ocena ich zgodności z koncepcją uniwersalnego projektowania. Tym samym IZ musi zapewnić, że wnioskodawca sporządza opis nowo tworzonej inwestycji, z uwzględnieniem jej przystosowania dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Analogicznie jak w przypadku zasady równości, opis oceny zgodności projektu z zasadą uniwersalnego projektowania poddawany jest weryfikacji, tak więc w karcie oceny powinny znaleźć się stosowne pytania umożliwiające sprawdzenie, czy spełniony został ten wymóg.

Wytyczne dają także możliwość premiowania projektów beneficjentów, którzy zadeklarują zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami jako personelu projektu. Zaleca się ponadto stosowanie klauzul społecznych przy realizacji zamówień publicznych. Oba te działania są doskonałym wyznaczeniem drogi, jaką może podążać IZ, wspierając włączanie społeczne i zawodowe osób z niepełnosprawnościami podczas wykorzystywania środków UE. Aspekt ten pojawia się także w dokumencie Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020, gdzie wskazano jako cel nadrzędny na poziomie UE optymalizowanie wykorzystania instrumentów finansowania UE na rzecz dostępności i niedyskryminacji oraz zwiększenie widoczności możliwości finansowania związanych z niepełnosprawnością w programach po 2013 r. Strategia określa również działania, które na poziomie UE mają uzupełniać przedsięwzięcia krajowe, i wyznacza mechanizmy potrzebne do wdrożenia Konwencji ONZ na poziomie Unii Europejskiej.

Należy jednak zwrócić uwagę, że stosowanie dodatkowych punktów w ocenie wniosków nie może stać w sprzeczności z prawem krajowym oraz zapisami samych Wytycznych. Partnerzy społeczni podczas prac w komitetach monitorujących obecnego okresu programowania musieli już interweniować z powodu stosowania kryteriów premiujących za spełnianie standardu WCAG 2.0, poziom AA, określonego w rozporządzeniu



Rady Ministrów w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności<sup>26</sup>, który to dokument obliguje wszystkich do stosowania tego standardu. Niemniej jednak w zakresie WCAG 2.0 dobrą praktyką może być stosowanie kryteriów premiujących za spełnianie standardu wyższego niż minimalny określony w rozporządzeniu.

## Kontrola projektów

Kwestie równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, podlegają sprawdzaniu w ramach ogólnych kontroli projektów (sekcja 5.2.2). Weryfikuje się wtedy zgodność działań z zapisami wniosku, ocenie podlega dostępność produktów i usług. Zgodnie z Wytycznymi – IZ musi zapewnić, że podczas kontroli, w oparciu o specjalnie przygotowane pytania w liście kontrolnej, zostanie dokonana ocena spełniania zapisów wniosku o dofinansowanie i Wytycznych. Informacja o spełnianiu ww. kryteriów powinna także znaleźć się w informacji pokontrolnej.

Podczas kontroli projektów wsparcia bezpośredniego, w których uczestniczą beneficjenci ostateczni, ważne jest sprawdzenie ścieżki dostępu, począwszy od dostępności procesu rekrutacji, po dostępność oferowanego wsparcia bezpośredniego. W ramach takich kontroli należy zwrócić uwagę także na wydatki związane z racjonalnymi usprawnieniami, o ile zostały poniesione, będące elementem dostępności projektu.

Szczególnym rodzajem weryfikacji będą kontrole projektów inwestycyjnych, gdzie – poza ogólnie pojętą dostępnością – sprawdzone zostanie zastosowanie zasad uniwersalnego projektowania w dokumentacji oraz wytworzonych produktach i usługach.

Kontrola projektów, zwłaszcza w początkowym okresie wdrażania Wytycznych, powinna mieć aspekt edukacyjny i wspierać beneficjentów w realizacji zapisów Wytycznych poprzez wskazanie nieprawidłowości oraz sposobów ich eliminowania.

## Monitoring i sprawozdawczość programów operacyjnych

Jeśli chodzi o monitoring i sprawozdawczość, Wytyczne określają obowiązki IZ w zakresie sprawozdawczym z realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami (sekcja 5.2.3). System monitoringu i sprawozdawczości dla okresu programowania 2014-2020 określa niezbędne elementy sprawozdawcze, jednak warto zastanowić się, jakie dodatkowe aspekty w ramach poszczególnych programów operacyjnych, dotyczące osób z niepełnosprawnościami, powinny być monitorowane przez IZ. Mogą one wynikać np. z założeń samego programu, a także ze strategii lokalnych. Kluczową kwestią wydaje się monitorowanie tzw. projektów neutralnych na poziomie Regionalnych Programów Operacyjnych, tak aby nie doprowadzić do dyskryminacji osób z niepełnosprawnościami poprzez ograniczenie im dostępu do wsparcia w przypadku finansowania zbyt dużej liczby projektów o takim statusie. W przypadku Regionalnych Programów Operacyjnych warto także zastanowić się nad monitorowaniem korzystających ze wsparcia osób z niepełnosprawnościami – pod kątem dostępności projektów dla grup najbardziej wykluczonych lub z wykluczeniem

<sup>26</sup> Rozporządzenie Rady Ministrów z 12 kwietnia 2012 r., op. cit.

sprzężonym, np. osób z niepełnosprawnościami, zamieszkujących tereny wiejskie.

## Ewaluacja programów operacyjnych

Ewaluacja prowadzona co najmniej raz do roku przez IZ, zgodnie z Wytycznymi (sekcja 5.2.4), ma badać wdrażanie zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Jej głównym założeniem powinno być przygotowanie propozycji usprawnienia lub dokonania zmian w ramach poszczególnych programów. Jak pokazał poprzedni okres programowania, udział osób z niepełnosprawnościami w realizowanych projektach był minimalny – sięgał 3%, z uwzględnieniem dużych projektów systemowych, realizowanych przez organizacje pozarządowe wraz z Państwowym Funduszem Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Tym bardziej zarówno monitoring i sprawozdawczość, jak i prowadzona ewaluacja powinny wskazywać bariery we wdrażaniu Wytycznych oraz w dostępie do oferowanego wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami. Wyniki ewaluacji w tym zakresie należy wdrażać jako priorytetowe w celu poprawy funkcjonowania realizowanych programów operacyjnych.

## Informacja i promocja

W zakresie informacji i promocji Wytyczne szczegółowo określają zakres obowiązków, jakie leżą po stronie IZ (sekcja 5.2.5). Warto podkreślić jest aspekt niestereotypowego i zróżnicowanego przekazu w materiałach informacyjnych, nie tylko pod kątem ich dostępności, ale przede wszystkim pod kątem poszukiwania nowych form komunikacyjnych. Szczegółowy opis stereotypowego postrzegania osób z niepełnosprawnościami można znaleźć w przywoływanym już dokumencie Społeczny Raport Alternatywny z realizacji Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce, art. 8, Podnoszenie świadomości.

Kolejną istotną kwestią jest rola edukacyjna IZ, która powinna organizować spotkania informacyjne na temat stosowania Wytycznych oraz tworzyć warunki do dyskusji i wymiany doświadczeń, a także promować dobre praktyki. W tej dziedzinie kluczowa będzie rola ekspertów ze środowiska organizacji pozarządowych, którzy swoją fachową wiedzą mogą wesprzeć IZ w działaniach edukacyjnych i upowszechniających.

## Dostępność zasobów cyfrowych

Jacek Zadrożny

**Dostępność zasobów cyfrowych** to taka cecha, która pozwala na korzystanie z nich osobom z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Odbiór informacji oparty jest przede wszystkim o zmysł wzroku i słuchu oraz wymaga zrozumienia i podejmowania interakcji z interfejsem. Osoby z niepełnosprawnością wzroku, słuchu, intelektualną oraz motoryczną mają zatem problem z dostępnością zasobów, co w znacznym stopniu wyklucza je ze społeczeństwa informacyjnego. Dlatego tak ważne jest, by informację cyfrową przygotowywać zgodnie z zasadami dostępności. Obowiązek taki dotyczy wszystkich projektów finansowanych z funduszy unijnych, a opisany został szczegółowo w Wytycznych. Co więcej – został on nałożony na podmioty realizujące zadania publiczne, niezależnie od źródła ich finansowania, przepisem rozporządzenia z dn. 12 kwietnia 2012 r. o Krajowych Ramach Interoperacyjności, które zostanie przybliżone w dalszej części niniejszego rozdziału. Jednak w przypadku projektów unijnych brak dostępności może skutkować koniecznością zwrotu środków wydatkowanych niezgodnie z Wytycznymi.

„Instytucje uczestniczące w realizacji PO są zobligowane, aby wszystkie tworzone m.in. w projektach zasoby cyfrowe (w tym strony internetowe, publikowane dokumenty i informacje, formularze wniosków o dofinansowanie projektu, platformy elektroniczne, materiały multimedialne, szkolenia e-learningowe) były zgodne z § 19 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych (Dz.U., poz. 526, z późn. zm.), zgodnie z którym: «W systemie teleinformatycznym (...) należy zapewnić spełnienie przez ten system wymagań Web Content Accessibility Guidelines (WCAG 2.0), z uwzględnieniem poziomu AA, określonych w załączniku nr 4 do rozporządzenia»<sup>27</sup>.

Wytyczne wskazują zatem na elementy, które są objęte obowiązkiem zapewnienia dostępności. Należy jednak przyjąć, że jest to katalog otwarty i brak jakiegoś elementu, na przykład aplikacji mobilnych, nie zwalnia wykonawcy z nałożonego rozporządzeniem obowiązku. Wytyczne wyraźnie wskazują bowiem, że chodzi o wszystkie zasoby cyfrowe. Warto w tym miejscu podkreślić, że w każdym projekcie powstają materiały elektroniczne, nawet gdy nie jest to głównym produktem, a jedynie drugoplanowym czy uzupełniającym, jak prezentacje na konferencje lub film promujący projekt. Każdy z takich elementów powinien być dostępny dla osób z różnymi niepełnosprawnościami, by nie wykluczać ich z obiegu informacji.

### Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0

Już od 20 lat dostrzegany jest problem dostępności informacji publikowanych w sieci. Tematem tym zajmowały się rozmaite organizacje rządowe, komercyjne i pozarządowe. Wypracowały one wiele różnych specyfikacji, opisujących sposoby tworzenia dostępnych

<sup>27</sup> Wytyczne, rozdz. 5.2, pkt 1.

materiałów elektronicznych. Największą popularność zyskały wytyczne Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 1.0, opublikowane w 1999 r. przyjęte następnie jako międzynarodowy standard. W wyniku dalszych prac w World Wide Web Consortium wydano w 2008 r. kolejną wersję WCAG 2.0, które stały się także oficjalnym światowym standardem ISO/IEC 40500:2012, jak również elementem polskiego systemu prawnego. Do specyfikacji WCAG 2.0 odwołuje się rozporządzenie Rady Ministrów z 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych. Warto zwrócić uwagę, że rozporządzenie określa **minimalne wymagania**, a zatem można zadbać o dostępność znacznie powyżej wskazanego tam poziomu AA. Rozporządzenie nakłada obowiązek zapewnienia dostępności na wszystkie podmioty realizujące zadania publiczne, czyniąc nieliczne wyjątki dla Rzecznika Praw Obywatelskich, Sejmu, Senatu i kilku innych instytucji.

Na specyfikację składa się 12 wytycznych:

- **Wytyczna 1.1.** Alternatywa w postaci tekstu: Dla każdej treści nietekstowej należy dostarczyć alternatywną treść w formie tekstu, która może być zamieniona przez użytkownika w inne formy (np. powiększony druk, brajl, mowa syntetyczna, symbole lub język uproszczony).
- **Wytyczna 1.2.** Media zmienne w czasie: Należy dostarczyć alternatywę dla mediów zmiennych w czasie.
- **Wytyczna 1.3.** Możliwość adaptacji: Należy tworzyć treści, które mogą być prezentowane na różne sposoby (np. uproszczony układ wizualny), bez utraty informacji czy struktury.
- **Wytyczna 1.4.** Możliwość rozróżnienia: Użytkownik powinien móc dobrze widzieć bądź słyszeć treści – mieć możliwość oddzielenia informacji od tła.
- **Wytyczna 2.1.** Dostępność z klawiatury: Zapewnij dostępność wszystkich funkcjonalności za pomocą klawiatury.
- **Wytyczna 2.2.** Wystarczająca ilość czasu: Zapewnij użytkownikom wystarczająco dużo czasu na przeczytanie i skorzystanie z treści.
- **Wytyczna 2.3.** Ataki padaczki: Nie należy projektować treści w taki sposób, aby prowokować ataki padaczki.
- **Wytyczna 2.4.** Możliwość nawigacji: Dostarczenie narzędzi ułatwiających użytkownikowi nawigowanie, znajdowanie treści i ustalanie, gdzie się w danym momencie znajduje.
- **Wytyczna 3.1.** Możliwość odczytania: Treść powinna być zrozumiała i możliwa do odczytania.
- **Wytyczna 3.2.** Przewidywalność: Strony internetowe powinny otwierać się

i działać w przewidywalny sposób.

- **Wytyczna 3.3.** Pomoc przy wprowadzaniu informacji: Istnieje wsparcie dla użytkownika, by mógł uniknąć błędów lub je skorygować.
- **Wytyczna 4.1.** Kompatybilność: Zmaksymalizowanie kompatybilności z obecnymi oraz przyszłymi programami użytkowników, w tym z technologiami wspomagającymi<sup>28</sup>.

Wytyczne te mają charakter dosyć ogólny, jednak są doprecyzowane w 61 kryteriach sukcesu, przypisanych do jednego z trzech poziomów dostępności. Na końcu niniejszego rozdziału znajduje się lista publikacji, pozwalających na uzupełnienie wiedzy na ten temat.

## Strony internetowe i aplikacje

Z dostępnością najczęściej kojarzone są **strony internetowe**, a przecież jest to pojęcie bardzo szerokie, które dotyczy także **aplikacji webowych, kursów e-learningowych** i innych zasobów. Należy do tego dodać także różnego rodzaju aplikacje, na przykład mobilne lub instalowane na komputerze. W każdym z tego rodzaju obiektów mamy dwa elementy: interfejs użytkownika i treść. Oba muszą spełniać wymagania zawarte w WCAG 2.0, przy czym o dostępność interfejsu musi zadbać przede wszystkim programista, a o dostępność treści – redaktor, który powinien dysponować narzędziami pozwalającymi na tworzenie i opracowanie dostępnych treści.

Zamówienie serwisu internetowego lub aplikacji zgodnej z zasadami dostępności zawartymi w WCAG 2.0 jest warunkiem niezbędnym, ale nie wystarczającym. Spełnienie tego wymagania należy potwierdzić testem oddanego produktu, przeprowadzonym przez wyspecjalizowaną instytucję lub na własną rękę. Elementem wdrażania dostępności powinno być także przeszkolenie osób tworzących i redagujących treści, by potrafiły to robić zgodnie z zasadami dostępności.

## Multimedia

Przez **multimedia** należy rozumieć filmy, animacje, nagrania dźwiękowe, prezentacje i każdą inną formę informacji zmieniającej się w czasie. Tego typu materiały mają zazwyczaj warstwę informacji wizualnej, która nie jest dostępna dla osób z niepełnosprawnością wzroku, lub dźwiękową, która nie jest dostępna dla osób z niepełnosprawnością słuchu. Często te warstwy występują łącznie, na przykład w filmach. W przypadku takich materiałów trzeba zapewnić alternatywny sposób zapoznania się z zawartą w nich informacją. Do alternatyw należą: transkrypcja tekstowa, napisy dla osób niesłyszących, audiodeskrypcja i tłumaczenie na język migowy.

**Transkrypcja tekstowa** jest najprostszą metodą udostępnienia informacji zawartej w multimediami. Taki dodatkowy plik tekstowy trzeba opublikować razem z medium, które jest transkrybowane, dzięki czemu osoba niewidoma lub głucha będzie mogła

<sup>28</sup> Wytyczne dotyczące dostępności treści internetowych 2.0 (WCAG 2.0), <http://fdc.org.pl/wcag2> (dostęp 1.08.2015 r.); także odniesienie do oficjalnej wersji w języku angielskim.

zapoznać się z jego treścią. Ogromną wadą takiego rozwiązania jest brak synchronizacji z danym medium, na przykład filmem, i z tego powodu nadaje się raczej do krótkich materiałów. Transkrypcja powinna obejmować opis zdarzeń wyświetlanych na ekranie oraz wypowiedzi słowne, uzupełnione o istotne informacje akustyczne.

**Napisy dla osób niesłyszących** są niemal tym samym co napisy stosowane w filmach obcojęzycznych. Różnica polega jedynie na tym, że czasem trzeba dodać informacje akustyczne istotne dla zrozumienia treści, na przykład o dzwoniącym telefonie, skrzypieniu drzwi itp. Najważniejsze jest jednak, by przekazywać to, co jest mówione w materiale dźwiękowym.

Uwaga! Jeżeli w materiale nie są potrzebne napisy, to warto o tym poinformować użytkowników. W przeciwnym razie nie będą wiedzieć, czy napisów nie ma z powodu przeoczenia, czy celowo.

**Audiodeskrypcja** jest metodą udostępniania informacji osobom niewidomym, polegającą na dodaniu ścieżki lektorskiej relacjonującej to, co jest widoczne na ekranie. Lektor opisuje zdarzenia, osoby, obrazy i wszystkie inne elementy, których nie może zobaczyć osoba z niepełnosprawnością wzroku, a które są istotne dla odbioru informacji.

**Tłumaczenia na język migowy** są techniką przeznaczoną dla osób głuchych, dla których napisy nie są wystarczające. Część z nich słabo lub wręcz wcale nie posługuje się językiem polskim, a ich głównym narzędziem komunikacji jest język migowy. Chcąc dotrzeć do tej grupy, należy koniecznie przetłumaczyć informacje na polski język migowy i w takiej postaci opublikować je w sieci. Tłumacz języka migowego może być niezbędny także podczas szkoleń, konferencji i innych publicznych wydarzeń.

Uwaga! W Polsce funkcjonują dwa systemy oparte o gesty: polski język migowy (PJM) i system językowo-migowy (SJM), który nie jest językiem, a subkodem opartym o język polski. Zalecany sposobem tłumaczeń jest PJM, ponieważ osoby głuche znające SJM poradzą sobie z napisami.

Umieszczając tłumaczenie na język migowy, warto trzymać się pewnego ustalonego standardu. Zazwyczaj tłumacz powinien być wmontowany w obraz w jego prawym dolnym rogu i zajmować odpowiedni obszar, by był dobrze widoczny, a jednocześnie nie przysłaniał głównej treści.

## Publikacje, prezentacje i formularze

**Publikacje elektroniczne**, na przykład w formacie PDF lub EPUB, oraz **prezentacje** w postaci slajdów powinny także spełniać wymagania zawarte w WCAG 2.0. Wiele narzędzi służących do przygotowywania tego typu materiałów jest gotowych do tworzenia dostępnych treści, a nawet badania ich dostępności. Aby z nich skorzystać, redaktor powinien poznać te rozwiązania i konsekwentnie je stosować.

Szczególną formą są elektroniczne **formularze**, czyli wstępnie przygotowane dokumenty, które użytkownik wypełnia treścią. Formularze zawierają zazwyczaj standardowe elementy, jak pola edycyjne (tekstowe), pola jednokrotnego i wielokrotnego wyboru,

rozwijane listy i przyciski. Prawidłowo zaprojektowany formularz będzie dostępny dla każdego odbiorcy, w tym w szczególności dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności.

Przy projektowaniu formularzy należy pamiętać o kilku podstawowych zasadach: żeby każde pole miało etykietę opisującą, jaką informację do niego wprowadzamy, oraz instrukcję, jak to zrobić. W miarę możliwości taki dokument powinien „wspomagać” użytkownika w unikaniu błędów oraz ich poprawianiu. Uczestniczenie w projekcie zawsze wymaga wypełniania formularzy, więc warto sprawdzić, czy jest możliwość uzupełniania ich przez osobę niewidomą, słabowidzącą, głuchą, z niepełnosprawnością rąk lub z obniżoną normą intelektualną.

## Język łatwy do czytania i zrozumienia

**Język łatwy do czytania i zrozumienia** to specjalny sposób pisania tekstu dostępnego dla szerokiego kręgu odbiorców. Na stosowaniu tych zasad korzystają wszyscy użytkownicy, a w szczególności osoby słabo znające język polski, w tym imigranci i osoby głuche, a także osoby z niepełnosprawnością intelektualną i dyslektycy. Odpowiednio przygotowana informacja tekstowa znacząco poszerza grupę odbiorców, w tym o osoby zagrożone wykluczeniem oraz wykluczone.

Zasady tworzenia tekstu łatwego w odbiorze są opisane w rozmaitych źródłach dostępnych w Internecie i obejmują dwa obszary: warstwę językową i warstwę prezentacyjną. W warstwie językowej to między innymi: stosowanie prostej składni, unikanie żargonu, skrótów i związków frazeologicznych. Należy stosować stronę bierną zamiast czynnej oraz unikać zaprzeczeń. W warstwie prezentacyjnej zasady obejmują: stosowanie czcionek bezszeryfowych o dużym rozmiarze, wyrównywanie tekstu do lewego marginesu oraz unikanie stosowania kapitalików i kolorów. Zasad jest o wiele więcej, a ich stosowanie wymaga nabrania wprawy, ale z pewnością warto to robić.

## Dostępność a prawo autorskie

Materiały elektroniczne powinny być tworzone zgodnie z zasadami dostępności, ale czasem może zaistnieć konieczność nietypowego dostosowania zawartości, jakiego nie przewidział projektant. Na potrzeby osób z niepełnosprawnością można to zrobić zgodnie z zapisami art. 33<sup>1</sup> ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych:

„Wolno korzystać z już rozpowszechnionych utworów dla dobra osób niepełnosprawnych, jeżeli to korzystanie odnosi się bezpośrednio do ich upośledzenia, nie ma zarobkowego charakteru i jest podejmowane w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia”.

Można zatem przyjąć, że każdy utwór już rozpowszechniony wolno dostosować do potrzeb osób z niepełnosprawnością, niezależnie od rodzaju licencji, na jakiej jest on rozpowszechniany. Jednak w praktyce pojawiają się różne wątpliwości natury prawnej, które utrudniają lub uniemożliwiają dokonanie adaptacji. Bez żadnego problemu i ryzyka

może to zrobić właściciel majątkowych praw autorskich lub posiadacz nieograniczonej licencji. Dlatego najpewniejszym sposobem na adaptację jest wykonanie jej przez właściciela albo udostępnienie utworu na otwartej licencji, na przykład Creative Commons – uznanie autorstwa. Wszelkie ograniczenia licencyjne, zarówno co do modyfikacji, jak i zarobkowego charakteru wykorzystania, mogą uniemożliwić adaptację utworu.

Uwaga! Zapisy w publikacjach, takie jak: „Kopiowanie i inne przetwarzanie utworu bez zgody wydawcy jest zabronione”, są błędne. Polska ustawa o prawie autorskim dopuszcza kopiowanie i przetwarzanie utworów w ramach prywatnego i publicznego dozwolonego użytku.

## Technologie asystujące

Kiedy w projekcie bierze udział osoba z niepełnosprawnością, bywa, że niezbędne okaże się zapewnienie jej technologii asystujących. Technologiami asystującymi są urządzenia i oprogramowanie, które mogą być wykorzystane do zniwelowania ograniczeń wynikających z niepełnosprawności. Coraz więcej takich rozwiązań wbudowanych jest w systemy operacyjne komputerów i urządzeń mobilnych, co obniża koszty i ułatwia integrację z grupą. Poniżej przedstawione zostały przykłady technologii asystujących:

- Czytnik ekranu to oprogramowanie przekształcające informacje wyświetlane na ekranie na formę dostępną dla osoby niewidomej. Najczęściej to tzw. sztuczna mowa, ale możliwe jest także wyświetlenie takiej informacji w postaci alfabetu brajla. Czytniki ekranu wbudowane są w systemy OS X, Windows i niektóre dystrybucje Linuxa, a także w iOS oraz Android dla urządzeń mobilnych. Dostępny jest również darmowy i doskonały w użyciu czytnik ekranu NVDA, który można zainstalować w systemie Windows.
- Program powiększający przeznaczony jest dla osób słabowidzących, a jego podstawową funkcją jest powiększanie fragmentu ekranu. Dodatkowymi opcjami mogą być: zmiana kolorów, powiększanie kursora myszy czy częściowe wsparcie sztuczną mową. Programy powiększające wbudowane są w systemy Windows, OS X, niektóre dystrybucje Linuxa oraz iOS.
- Monitory i notatniki brajlowskie są urządzeniami mechanicznymi, wyświetlającymi znaki alfabetu brajla za pomocą metalowych lub plastikowych pręcików.
- Przetłaczniki i inne urządzenia wspomagające sterowanie komputerem są przystosowane do wprowadzania danych przez osoby z niedowładami rąk. Do tej kategorii technologii asystujących należą także klawiatury z powiększonymi klawiszami, specjalne trackballe i myszy. Kursorem można też sterować za pomocą oddechu i ruchów gałek ocznych.
- Oprogramowanie AAC służy do wspomaganie w komunikowaniu się z osobami niemogącymi mówić, a korzystającymi z zestawu znaków lub symboli zastępujących komunikaty językowe.



## Materiały analogowe

Może się zdarzyć, że zastosowanie materiałów elektronicznych nie będzie miało sensu. Wówczas należy przygotować materiały analogowe w oparciu o wersje elektroniczne. Mogą to być na przykład:

- materiały wytłoczone w alfabecie brajla dla osób niewidomych,
- grafika dotykowa (tyflografika) dla osób niewidomych,
- tekst i rysunki powiększone dla osób słabo widzących,
- tłumaczenie na język migowy (nagranie i na żywo) dla osób głuchych.

Przygotowanie dostosowanych materiałów analogowych wymaga specjalistycznej wiedzy, warto więc powierzyć to zadanie firmom lub organizacjom zajmującym się tym na co dzień. Materiały analogowe są szczególnie ważne w przypadku wydarzeń odbywających się na żywo, kiedy nie ma prostego sposobu na zaprezentowanie treści w wersji elektronicznej – na przykład podczas szkoleń, warsztatów lub konferencji.

## Inne źródła informacji<sup>29</sup>

1. [Web Content Accessibility Guidelines \(WCAG\) 2.0](#), (link do strony internetowej)
2. [Polskie tłumaczenie WCAG 2.0](#), (link do strony)
3. [Mobile Accessibility Standards and Guidelines v1.0](#), (link do strony internetowej)
4. [Audiodeskrypcja – zasady tworzenia](#), (link do dokumentu do pobrania)
5. [Napisy dla niesłyszących – zasady tworzenia](#), (link do dokumentu do pobrania)
6. [Polska Akademia Dostępności](#), (link do strony internetowej)
7. [A3Web – kurs połączony z audytem dostępności](#), (link do strony internetowej)
8. [Dwa kursy e-learningowe PFRON](#), (link do strony internetowej)
9. [Dostępne wydarzenia w praktyce](#), (link do dokumentu do pobrania)
10. [Kiedy stosować napisy, a kiedy język migowy? Głusi i słabosłyszący odbiorcy internetu](#), (link do dokumentu do pobrania)
11. [Narzędzia do badania dostępności i tworzenia dostępnych treści](#), (link do dokumentu do pobrania)
12. [Dostępność serwisów internetowych](#), (link do dokumentu)
13. [E-podręcznik dla wszystkich](#), (link do dokumentu)
14. [Dostępność stron internetowych wybranych jednostek samorządu terytorialnego na Mazowszu](#), (link do dokumentu do pobrania)
15. [Informacja dla wszystkich](#), (link do dokumentu do pobrania)
16. [Blog o dostępności i technologiach asystujących](#), (link do strony internetowej)

<sup>29</sup> Dostęp do źródeł: 1.08.2015 r.

# Zapewnienie dostępności poprzez projektowanie uniwersalne

Marek Wysocki

## Realizacja idei Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych

Zmiana filozofii kształtowania procesów inwestycyjnych realizujących politykę rozwoju społeczno-gospodarczego powinna być obecnie nakierowana na tworzenie podstaw do zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami takich warunków funkcjonowania, aby przeciwdziałać ich wykluczeniu społecznemu poprzez wyrównywanie szans w dostępie do środowiska zabudowanego, produktów, transportu, usług i technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT/TIK). Jednym z aspektów wdrażania tej filozofii jest przyjęta w 2010 r. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu – Europa 2020<sup>30</sup>. Wskazuje ona, że rozwój gospodarczy UE musi być zgodny z **trzema powiązаныmi ze sobą priorytetami**<sup>31</sup>, a jednym z nich jest ograniczenie wykluczenia społecznego, do czego w szczególności nawiązują omawiane w niniejszym podręczniku Wytyczne. Dokument ten porusza również temat zrównoważonego rozwoju, który ma już w polskim prawie<sup>32</sup> bardziej ugruntowaną pozycję niż pojęcia związane z dostępnością. Zrównoważony rozwój interpretowany jest przez wiele osób tylko w kategoriach ochrony środowiska, a zapomina się o tym, że obejmuje on również zagadnienia:

- **społeczne** – rozwój społeczeństwa obywatelskiego i poszanowanie równości praw wszystkich obywateli,
- **ekonomiczne** – stosowanie rozsądnych kosztów wybudowania (dostosowania) infrastruktury, produktów i środków transportu oraz korzyści wynikające z niskich kosztów ich użytkowania,
- **funkcjonalne i estetyczne** – podniesienie komfortu życia, bezpieczeństwa i ochrony zdrowia oraz design, który będzie miał wysokie walory estetyczne.

Zgodnie z definicją przedstawioną przez Światową Komisję do Spraw Środowiska i Rozwoju w raporcie *Nasza wspólna przyszłość, rozwój zrównoważony to „rozwój zdolny do zaspokojenia potrzeb współczesnych w sposób nie naruszający możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń”*<sup>33</sup>. W przypadku dostępności nie trzeba nawet wskazywać na potrzeby przyszłych pokoleń, tylko na zmieniające się potrzeby ludzi, zachodzące w ciągu ich życia, a wynikające z ograniczeń mobilności czy percepcji, spowodowanych wiekiem lub niepełnosprawnością.

30 [http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1\\_PL\\_ACT\\_part1\\_v1.pdf](http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf) (dostęp: 18.08.2015 r.).

31 Tymi priorytetami są: – rozwój inteligentny: rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji; – rozwój zrównoważony: wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej; – rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu: wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną (Strategia Europa 2020, s. 5).

32 Zapisy o zrównoważonym rozwoju pojawiają się w wielu dokumentach prawnych, na czele z Konstytucją RP. W artykule 5 stwierdza się, że: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483).

33 Our Common Future, [w:] Report from the UN World Commission on Environment and Development (WCED), 1987, s. 8.

Wytyczne wskazują na priorytety w zakresie równości, określone w Strategii Europa 2020, a dotyczące zwiększenia wskaźnika zatrudnienia do poziomu 75% dla osób w wieku produkcyjnym – zdaniem wielu ekspertów osiągnięcie tego wskaźnika bez udziału osób z niepełnosprawnościami będzie trudne<sup>34</sup>. Dostępność środowiska zabudowanego dla osób o różnych potrzebach funkcjonalnych znacząco wpływa na możliwości zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami na otwartym rynku pracy.

Dostępność staje się jednym z tych warunków priorytetowych, mających na celu zapewnienie spójnego (zrównoważonego) rozwoju społeczno-gospodarczego, co zresztą podkreśla wspomniana już we wstępie Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier<sup>35</sup>.

Zgodnie z art. 9 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – dostępność to umożliwienie osobom niepełnosprawnym pełnego uczestnictwa w każdej sferze życia, w sposób maksymalnie samodzielny, na równi z innymi obywatelami. Konwencja uznaje dostępność za jedną z nadrzędnych zasad – niezbędny warunek efektywnego i równego korzystania przez osoby niepełnosprawne z różnego rodzaju praw obywatelskich, politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturalnych. ONZ wskazuje, że dostępność jest podstawowym prawem człowieka. W komunikacie ogłoszonym na 11 posiedzeniu Komisji ds. osób niepełnosprawnych (CRPD/C/GC/2 z 11.04.2014 r.) przedstawiony został pogląd, że „Dostępność należy rozpatrywać w kontekście równości i niedyskryminacji”, co potwierdzają wskazane w komunikacie międzynarodowe dokumenty:

- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, art. 13<sup>36</sup>,
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, art. 12, art. 19 ust. 2, art. 25, lit. c<sup>37</sup>,
- Międzynarodowa Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, art. 5, lit. d) f)<sup>38</sup>.

Powyższe dokumenty w sposób wyraźny określają, że dostępność to część międzynarodowego prawa odnoszącego się do praw człowieka. Dlatego należy przede wszystkim zmieniać postawy i świadomość oraz przepisy prawne, aby nie dopuszczać do dyskryminacji jakiegokolwiek grupy społecznej w korzystaniu ze środowiska zabudowanego i w dostępie do usług powszechnych i powszechnie zapewnianych. Dostępność można uznać również za inwestycję w społeczeństwo – poprzez wykorzystanie kapitału osób z niepełnosprawnością czy osób starszych – a także za integralną część programu zrównoważonego rozwoju.

<sup>34</sup> Rozdz. 4, pkt 2 Wytycznych.

<sup>35</sup> [https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/europejska\\_strategia\\_w\\_sprawie\\_niepelnosprawnosci\\_0.pdf](https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/europejska_strategia_w_sprawie_niepelnosprawnosci_0.pdf) (dostęp: 18.08.2015 r.).

<sup>36</sup> [http://www.unesco.pl/fileadmin/user\\_upload/pdf/Powszechna\\_Deklaracja\\_Praw\\_Czlowieka.pdf](http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf) (dostęp: 20.08.2015 r.).

<sup>37</sup> Dz.U. 1977 nr 38, poz. 167, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19770380167> (dostęp: 20.08.2015 r.).

<sup>38</sup> [http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Miedzynarodowa\\_Konwencja\\_w\\_Sprawie\\_Likwodacji\\_Wszelkich\\_Form\\_Dyskryminacji\\_Rasowej.pdf](http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Miedzynarodowa_Konwencja_w_Sprawie_Likwodacji_Wszelkich_Form_Dyskryminacji_Rasowej.pdf) (dostęp: 20.08.2015 r.). Konwencja została przyjęta przez Polskę z zastrzeżeniem art. 22 (Dz.U. 1969 nr 25, poz. 187).

W związku z tym, jak również z horyzontalnym zakresem dostępności wskazanym przez Konwencję, w Wytycznych przyjęto, że „wszystkie PO realizowane w ramach funduszy polityki spójności powinny zaplanować mechanizmy pozwalające na przeciwdziałanie wszelkim formom dyskryminacji, w tym dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność i płeć” (rozdz. 4, pkt 10).

Zgodnie z zapisami Konwencji dostępność powinna być realizowana poprzez stosowanie koncepcji projektowania uniwersalnego (art. 4, pkt 1f), a w odniesieniu do istniejących rozwiązań przestrzennych i technicznych – poprzez stosowanie mechanizmu racjonalnych usprawnień, w tym technologii i urządzeń kompensacyjnych dla osób z niepełnosprawnościami (zob. rozdz. 3, pkt 6 Wytycznych).

Przedstawione powyżej informacje wskazują, że zasada dostępności powinna być traktowana przez IZ/IW w procesie wyboru projektów jako kryterium dostępu.

## Definicja projektowania uniwersalnego

Aby zrozumieć koncepcję projektowania uniwersalnego, warto zapoznać się z jego definicją i zasadami. Projektowanie uniwersalne to termin opisany po raz pierwszy przez amerykańskiego architekta Rona Mace'a: „projektowanie uniwersalne jest to projektowanie produktów i środowiska, które mogą być użytkowane przez wszystkich ludzi, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania”<sup>39</sup>. Przedstawiona przez Rona Mace'a definicja jest bardzo zbliżona do tej, która została później przyjęta w Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych.

Zawarta w art. 2 Konwencji definicja projektowania uniwersalnego „oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania. Uniwersalne projektowanie nie wyklucza pomocy technicznych dla szczególnych grup osób niepełnosprawnych, jeżeli jest to potrzebne”.

Poprawne realizowanie koncepcji projektowania uniwersalnego w ramach PO finansowanych z EFSI wymaga, aby w odpowiedni sposób interpretować przedstawione w definicji określenia:

- „projektowanie produktów, środowiska, programów i usług” – koncepcja projektowania uniwersalnego powinna obejmować nie tylko przestrzeń fizyczną (inwestycje infrastrukturalne), ale również wszelkie produkty, urządzenia i usługi powszechnie dostępne, np. wytworzone w ramach programu PO Inteligentny Rozwój (PO IR).
- „użyteczne dla wszystkich” – możliwość użytkowania przez wszystkich ludzi powinna być punktem wyjścia przy projektowaniu jakichkolwiek form działalności, np. podczas tworzenia nowych usług czy nowych produktów i rozwiązań infrastrukturalnych,

<sup>39</sup> Definicję zaczerpnięto ze strony The Center of Universal Design, <http://www.design.ncsu.edu> (dostęp: 30.05.2009 r.); cyt. za: M. Wysocki, Projektowanie otoczenia dla osób niewidomych. Pozawzrokowa percepcja przestrzeni, 2010, s. 21.

- „w możliwie największym stopniu” – poszukiwanie najlepszych rozwiązań powinno być kluczowym aspektem realizowania projektów ze środków EFSI, a korzystanie z koncepcji projektowania uniwersalnego sprzyja tworzeniu innowacyjnych rozwiązań, spełniających wymagania różnorodnych grup użytkowników. Projektowanie uniwersalne czasami może być w konflikcie z innymi regulacjami prawnymi, np. w zakresie bezpieczeństwa lub ochrony zabytków, jednak w takich przypadkach należy poszukiwać rozwiązań, które w możliwie największym stopniu spełnią wymagania projektowania uniwersalnego i nie naruszą podstaw bezpieczeństwa czy cennych kulturowo elementów (np. oryginalnych detali budowli),
- „bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania” – jest to istotne założenie projektowania uniwersalnego, a oznacza, że tworzone produkty, przestrzeń i usługi mają być dostępne w maksymalnym stopniu dla wszystkich ludzi, przy uwzględnieniu użytkowanych przez nich osobistych pomocy technicznych (np. wózek inwalidzki, biała laska czy aparaty słuchowe). Wytworzony nowy produkt lub element infrastruktury nie powinien wymagać zastosowania dodatkowych pomocy dla osób z obniżoną funkcjonalnością, jak również z zasady nie powinno się stosować rozwiązań przeznaczonych wyłącznie dla osób z niepełnosprawnością, gdyż nie mieści się to w definicji projektowania uniwersalnego. Definicja przedstawiona w Konwencji dopuszcza, że tylko w uzasadnionych przypadkach, ze względu na specyfikę niepełnosprawności, możliwe jest zastosowanie specjalnych rozwiązań technicznych poprawiających dostępność.

Definicja projektowania uniwersalnego została poparta następującymi zasadami – siedem pierwszych<sup>40</sup> określiło Centrum Projektowania Uniwersalnego Uniwersytetu Północnej Karoliny (USA), a zasadę ósmą sformułował Konrad Kaletsch<sup>41</sup>:

1. Użyteczność dla osób o różnej sprawności (ang. *Equitable Use*).
2. Elastyczność w użytkowaniu (ang. *Flexibility in Use*).
3. Proste i intuicyjne użytkowanie (ang. *Simple and Intuitive Use*).
4. Czytelna informacja (ang. *Perceptible Information*).
5. Tolerancja na błędy (ang. *Tolerance for Error*).
6. Wygodne użytkowanie bez wysiłku (ang. *Low Physical Effort*).
7. Wielkość i przestrzeń odpowiednie dla dostępu i użytkowania (ang. *Size and Space for Approach and User*).
8. Percepcja równości (ang. *Perception of Equality*).

40 Za twórców siedmiu zasad projektowania uniwersalnego uważa się: Bettye Rosse Connell, Mike'a Jonesa, Rona Mace'a, Jima Muellera, Abira Mullicka, Elaine Ostroff, Jona Sanforda, Eda Steinfelda, Molly Story i Gregga Vanderheidena; źródło: The Principles of Universal Design, NC State University, 1997, [http://www.design.ncsu.edu/cud/pubs\\_p/docs/poster.pdf](http://www.design.ncsu.edu/cud/pubs_p/docs/poster.pdf) (dostęp: 30.05.2009 r.); za: Wysocki M., Projektowanie otoczenia..., s. 21.

41 K. Kaletsch, The Eighth Principle of Universal Design, [w:] „Design for All” [online], Vol. 4, no. 3 (march 2009), p. 67-72, [http://www.designforall.in/newsletter\\_March2009.pdf](http://www.designforall.in/newsletter_March2009.pdf) (dostęp: 15.08.2015); za: M. Wysocki, Projektowanie otoczenia..., s. 21.

Siedem pierwszych zasad odnosi się do fizycznej dostępności, uwzględniającej ograniczenia w mobilności i percepcji. Zasady opisane zostały szczegółowo 30 regułami, które wskazują praktyczne działania poprawiające funkcjonalność przestrzeni, usług, produktów czy technologii ICT, i tak:

**Zasada 1** określa, że za użyteczne rozwiązania uważa się takie, z których mogą korzystać jednocześnie wszyscy, bez względu na możliwości funkcjonalne użytkownika, tj. gdy jest to możliwe, użytkowanie powinno być identyczne dla wszystkich, a jeśli nie jest to możliwe, należy zastosować użytkowanie ekwiwalentne (reguła 1a); unikanie rozwiązań, które pogłębiałyby segregację i stygmatyzację (1b); należy zapewnić, aby użytkowanie nie naruszało prywatności, bezpieczeństwa i poczucia pewności i realizowane było na równi z innymi użytkownikami (1c); projekt powinien być atrakcyjny dla wszystkich (1d).

**Zasada 2** wskazuje, że projekt uwzględnia szeroki zakres indywidualnych preferencji i możliwości użytkownika, tj. zapewnia wybór metody użytkowania (2a); umożliwia użytkownikowi dokładność i precyzję korzystania z projektowanego rozwiązania (2c); zapewnia możliwość skorzystania w różnym tempie, w zależności od percepcji i mobilności użytkownika (2d).

**Zasada 3** nawiązuje do konieczności zastosowania takich rozwiązań, które będą intuicyjne w użytkowaniu i będą uwzględniały doświadczenie, wiedzę, umiejętności językowe lub aktualne możliwości koncentracji użytkownika, tj. eliminują zbędną złożoność i skomplikowanie projektu (3a); zwiększają możliwości intuicyjnego korzystania z rozwiązania (3b); przy korzystaniu uwzględniają w maksymalnym zakresie umiejętności użytkownika (w czytaniu, pisaniu czy zdolności językowe) (3c); uwzględniają priorytety informacji (3d); zapewniają skuteczną informację (zwrotną) podczas użytkowania i po jego zakończeniu (3e).

**Zasada 4** wskazuje na konieczność zastosowania informacji z uwzględnieniem zakresów percepcji człowieka i warunków otoczenia, tj. do przekazywania istotnych informacji należy stosować: piktogramy, informację dotykową i głosową (4a); zapewnić odpowiedni kontrast dla informacji, z uwzględnieniem warunków otoczenia (4b); zmaksymalizować czytelność istotnych informacji (4c); rozróżnić informację w zakresie orientacji przestrzennej i sposobu korzystania (4d); zapewnić możliwość dostępu do informacji poprzez urządzenia będące w dyspozycji osób z ograniczeniami sensorycznymi (4e).

**Zasada 5** określa, że należy minimalizować zagrożenia i przypadkowe negatywne konsekwencje podczas użytkowania rozwiązań technicznych i przestrzennych, tj. stosować rozwiązania i ich lokalizację w taki sposób, aby były dostępne, a jednocześnie eliminować wszelkie zagrożenia w czasie użytkowania (5a); wprowadzać czytelne ostrzeżenia o zagrożeniach lub możliwości popełnienia błędu (5b); stosować rozwiązania cechujące się pewnością bezpieczeństwa użytkownika (5c); ograniczyć czynności, które powodują znużenie i wymagają skupienia podczas użytkowania (5d).

**Zasada 6** to konieczność stosowania takich rozwiązań, które nie powodują nadmiernego wysiłku podczas użytkowania, tj. pozwalają użytkownikowi zachować naturalną pozycję ciała (6a); nie wymagają użycia nadmiernej siły podczas użytkowania (6b); należy zminimalizować konieczność powtarzania czynności podczas użytkowania (6c)

oraz zminimalizować konieczność stałego wysiłku fizycznego (6d).

**Zasada 7** wskazuje na konieczność zapewnienia odpowiedniej przestrzeni do wykonania danego działania, z uwzględnieniem możliwości funkcjonalnych człowieka, w tym ograniczeń w mobilności i percepcji oraz pozycji ciała (na stojąco lub siedząco), tj. należy: zapewnić pole widzenia dla dowolnej pozycji ciała (7a); umożliwić dostęp i skorzystanie z rozwiązania z pozycji siedzącej (np. na wózku inwalidzkim) lub stojącej, uwzględniając szeroki zakres wzrostu użytkownika (7b); uwzględnić warunki ergonomiczne dłoni przy konstruowaniu uchwytów i elementów sterowania urządzeniami (7c); zapewnić odpowiednią przestrzeń do korzystania z rozwiązań przez użytkowników posługujących się osobistymi urządzeniami wspomagającymi mobilność lub percepcję lub wymagających pomocy osobistej (opiekuna, asystenta) (7d).

Odrębna **Zasada 8** dotyczy równoprawnego dostępu do środowiska, korzystania ze środków transportu, produktów i z usług powszechnych lub powszechnie zapewnianych, w taki sposób, aby nie powodowało to sytuacji, gdy korzystający z nich czuje się w jakikolwiek sposób dyskryminowany czy stygmatyzowany. Odnosi się to do sytuacji, gdy indywidualna ocena rozwiązania może wpływać na postrzeganie siebie, jak również postrzeganie przez innych naszych różnic fizycznych czy niepełnosprawności jako cech dyskryminujących lub niewspółmiernie wyróżniających<sup>42</sup>.

Drugim terminem, który za Konwencją został wprowadzony do Wytycznych, jest **mechanizm racjonalnych usprawnień**. Problem polega na tym, że często jest on interpretowany jedynie pod kątem ekonomicznym, a nie jako poszukiwanie takich rozwiązań, które nie będą nakładać „nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia” podczas korzystania z nich przez osoby z różnymi niepełnosprawnościami, na równych zasadach z innymi użytkownikami. Z tego powodu **zastosowanie mechanizmu racjonalnych usprawnień powinno być poprzedzone audytem dostępności i wskazaniem, że nie jest możliwe zastosowanie koncepcji projektowania uniwersalnego**. Dopiero wtedy należy poszukiwać rozwiązań, które w sposób optymalny będą gwarantować dostępność dla osób z niepełnosprawnościami. IZ ma obowiązek zamieszczenia w regulaminach konkursu zapisu o konieczności przedstawienia przez wnioskodawcę oceny zgodności danego projektu z koncepcją projektowania uniwersalnego – poprzez dołączenie opisu dostępności, z uwzględnieniem różnych rodzajów niepełnosprawności (Wytyczne, podrozdz. 5.2.1, pkt 2).

Należy zdać sobie sprawę, że postępowanie zgodne z koncepcją uniwersalnego projektowania jest jakościowo lepsze niż stosowanie mechanizmu racjonalnych usprawnień, które odnoszą się jedynie do poprawy dostępności dla osób z poszczególnymi niepełnosprawnościami. Trzeba jasno wskazać, że **przy realizacji PO należy przede wszystkim stosować koncepcję projektowania uniwersalnego, co głównej mierze dotyczy nowej infrastruktury, wytworzonych w ramach projektu produktów i towarów oraz oferowanych usług** (Wytyczne, rozdz. 5.2, pkt 15).

Możliwe odstępstwa od stosowania koncepcji projektowania uniwersalnego wymagają przeprowadzenia analizy dostępności, najlepiej przez ekspertów ds. projektowania

<sup>42</sup> M. Wysocki, Projektowanie otoczenia..., s. 21.

uniwersalnego i znających problematykę niepełnosprawności, przy współpracy z grupami osób z niepełnosprawnościami. Jednocześnie odstępstwa nie powinny naruszać minimalnych wymagań prawnych w zakresie dostępności, wynikających z obowiązujących przepisów. Polskie prawo budowlane co prawda nakazuje, by przy projektowaniu i realizacji zapewniać „niezbędne warunki do korzystania z obiektów użyteczności publicznej i mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego przez osoby niepełnosprawne, w szczególności poruszające się na wózkach inwalidzkich”<sup>43</sup>, jednak brakuje zapisów zapewniających pełną dostępność, z uwzględnieniem różnorodnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Dotyczy to zarówno obiektów i przestrzeni publicznej, jak i środków transportu, które również powinny być w pełni dostępne.

Problemem w Polsce jest brak szczegółowych standardów dostępności, o czym jest mowa w Społecznym Raporcie Alternatywnym<sup>44</sup>, jak również w Sprawozdaniu Rzecznika Praw Obywatelskich<sup>45</sup> o sposobie realizacji Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych w Polsce. Oba te dokumenty wskazują, że należy przygotować i wdrożyć odpowiednie normy prawne, które pozwolą na pełne egzekwowanie dostępności.

Zgodnie z Wytycznymi wszelkie spotkania otwarte, niewymagające rejestracji uczestników, oraz wszelkie działania świadczone w ramach projektów, w których założenia mogą brać udział osoby z niepełnosprawnościami jako równoprawni uczestnicy (a także jako pracownicy), powinny być realizowane w obiektach dostępnych (Wytyczne: podrozdz. 5.2, pkt 2). Oznacza to, że obiekty muszą spełniać wymagania prawne obowiązujące w Polsce (Ustawa Prawo budowlane i Rozporządzenie Ministra Infrastruktury) oraz zasady projektowania uniwersalnego (Konwencja). Zważywszy na to, że obecne zapisy wykonawcze prawa budowlanego nie obejmują wszystkich aspektów dostępności, to zgodnie z Ustawą Prawo budowlane<sup>46</sup> zagadnienia dostępności, w tym **zasady projektowania uniwersalnego powinny być traktowane jako zasady wiedzy technicznej**. Brak zapisów szczegółowych należy zastąpić analizą dostępności proponowanych rozwiązań, z uwzględnieniem zasad projektowania uniwersalnego. Można również korzystać z opracowanych już standardów, takich jak np. Standardy Dostępności dla miasta Gdyni<sup>47</sup>.

Znaczny brak dostępności inwestycji infrastrukturalnych obrazują badania przeprowadzone przez NIK<sup>48</sup>, jak również realizowane na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej przez autora niniejszego rozdziału. W obydwu wskaźnik dostępności dla nowo budowanych obiektów waha się od 7% do 9%.

43 Art. 5 ust. 1 pkt 4 Ustawy Prawo budowlane z 7 lipca 1994 r. z późn. zm. (Dz.U. 1994 nr 89, poz. 414).

44 Op. cit.

45 <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Sprawozdanie%20KPON%202015.pdf> (dostęp: 23.08.2015 r.).

46 Art. 5 ust. 1 Ustawy Prawo budowlane stwierdza: „Obiekt budowlany wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych, oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej” (Dz.U. z 2013 r., poz. 1409, z późn. zm.).

47 Ze Standardami można zapoznać się na stronie Zarządu Dróg i Zieleni w Gdyni: <http://www.zdiz.gdynia.pl/dokumenty/ud/standardy.pdf> (dostęp: 30.08.2015 r.).

48 Dostępność obiektów użyteczności publicznej dla osób niepełnosprawnych w województwie podlaskim, nr ewid. 171/2012/P12127/LBI, LBI-4101-07-00/2012, <http://www.nik.gov.pl/plik/id,4642,vp,6180.pdf> (dostęp: 23.08.2015 r.).



Oznacza to, że ogromna większość nowych inwestycji infrastrukturalnych nie jest dostosowana do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Obecnie organizacje pozarządowe realizują projekt, w ramach którego przeprowadzane są audyty dostępności inwestycji zrealizowanych ze środków unijnych, programowanych w latach 2007-2013<sup>49</sup>. Zakończone już oceny wskazują, że braki w dostępności dla poszczególnych grup osób z niepełnosprawnością są widoczne i w znaczący sposób ograniczają możliwości korzystania z tych inwestycji użytkownikom z niepełnosprawnościami, na równi z osobami sprawnymi. Wynika z tego jednoznacznie, że w obecnej perspektywie finansowej EFSI należy skupić się na realnym wdrażaniu koncepcji projektowania uniwersalnego podczas realizacji programów operacyjnych.

## Realizacja prawa do dostępności w ramach PO

**Wszelkie działania w ramach projektów finansowanych z EFSI powinny przede wszystkim realizować zasadę dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, co należy uznać za kryterium dostępu. W pierwszej kolejności ważna jest zgodność projektów z koncepcją projektowania uniwersalnego, a dopiero w drugiej kolejności można rozważyć zastosowanie mechanizmu racjonalnych usprawnień.**

Instytucje zarządzające i wdrażające PO – w dokumentach dotyczących osi priorytetowych i w regulaminach ogłaszanych konkursów oraz w formularzach wniosków projektowych – powinny uwzględnić konieczność przedstawienia opisu dostępności jako warunku minimum. Dotyczyłoby to zarówno inwestycji infrastrukturalnych (co wynika z definicji zamieszczonej w Wytycznych, rozdz. 3, pkt 5), jak i wszystkich produktów będących wynikiem projektu oraz realizowanych w jego ramach działań (Wytyczne, rozdz. 5.2, pkt 17). IZ powinna zapoznać się z oceną dostępności i na tej podstawie zatwierdzać kwalifikowalność kosztów. Pozwoli to na to racjonalne wydatkowanie środków publicznych na projekty, które spełniają wymagania koncepcji projektowania uniwersalnego.

Gdyby zaplanowane działania w ramach projektów ogólnodostępnych<sup>50</sup> – w szczególności w przypadku udokumentowanego braku możliwości zapewnienia pełnego uczestnictwa osobom z niepełnosprawnościami (tj. zastosowania koncepcji projektowania uniwersalnego) – nie mogły być zrealizowane, należy zastosować mechanizm racjonalnych usprawnień. Więcej na ten temat w rozdziale poświęconym racjonalnym usprawnieniom.

W szczególnych sytuacjach może zdarzyć się, że zasada dostępności nie znajduje zastosowania. Wtedy w treści wniosku należy opisać neutralność projektu, wraz z uzasadnieniem przyczyn niezastosowania kryterium dostępności (koncepcji projektowania uniwersalnego lub mechanizmu racjonalnych usprawnień). Zasadność wyłączenia kryterium dostępności musi być oceniona przez instytucję przyjmującą wnioski (zob. Wytyczne, rozdz. 5.2, pkt 18). IZ/IW mają również obowiązek uwzględnić

<sup>49</sup> Badania dostępności realizowane są w ramach projektu „Inwestycje dla wszystkich?”. Liderem projektu jest Oddział Łódzki Polskiego Związku Głuchych, a partnerami Vis Maior, TUS i Táknsmiðjan ehf (Islandia). Projekt jest finansowany ze środków funduszy EOG w ramach programu Obywatele dla Demokracji, realizowanego przez Fundację im. Stefana Batorego i Polską Fundację Dzieci i Młodzieży. Z aktualną listą przebadanych projektów można zapoznać się na stronie: [http://www.inwestycjedlawszystkich.pl/index.php/audyt/lista-?sort=projekt\\_id](http://www.inwestycjedlawszystkich.pl/index.php/audyt/lista-?sort=projekt_id) (dostęp: 23.08.2015 r.).

<sup>50</sup> Dotyczy to przede wszystkim projektów realizowanych w ramach EFS.

w swoich sprawozdaniach rocznych dane o liczbie projektów (wraz z udziałem procentowym w ramach wszystkich realizowanych projektów), w których zadeklarowano brak zastosowania zasady dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Wytyczne zalecają (w przypadku EFS obligatoryjnie wymagają), aby dokonać analizy wykazanych barier w realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji osób z niepełnosprawnościami, wskazując, jakie podjęto środki zaradcze. W ramach sprawozdania z realizacji PO należy przedstawić dobre praktyki, które ułatwią realizację warunku dostępności dla inwestycji infrastrukturalnych, wytworzonych w ramach projektu produktów i towarów (Wytyczne, rozdz. 5.2.3, pkt 3).

Brak wiedzy na temat projektowania uniwersalnego sprawia problemy przy ocenianiu, czym jest stosowanie koncepcji projektowania uniwersalnego i realizacja mechanizmu racjonalnych usprawnień. Przede wszystkim chodzi o postawienie priorytetów, których celem jest zrealizowanie różnorodnych potrzeb użytkownika.

Aby zobrazować te różnice, można posłużyć się uproszczonymi przykładami<sup>51</sup>. Jednym z nich jest zaprojektowanie wejścia do budynku. W zgodzie z koncepcją projektowania uniwersalnego będzie to dojście do wejścia głównego, z którego korzystają wszyscy, z poziomu terenu – bez konieczności pokonywania schodów (maksymalne progi mają wysokość 2 cm) – i z automatycznie otwieranymi drzwiami. Racjonalnym rozwiązaniem z uwagi na niepełnosprawność ruchową może być zastosowanie małej pochylni (do pokonania niewielkiej liczby schodów) w bliskiej odległości od wejścia do budynku i zainstalowanie przycisku do automatycznego otwierania drzwi. Będzie to racjonalnym usprawnieniem, uwzględniającym optymalizację wysiłku osób z niepełnosprawnościami, i nie narusza ósmej zasady, czyli percepcji równości. Często jednak brak technicznych możliwości przystosowania głównego wejścia do budynku powoduje udostępnienie wejścia bocznego, co sprawia, że osoba zmuszona do skorzystania z tej opcji czuje się w pewnym stopniu stygmatyzowana. Zastosowanie takiego rozwiązania jako mechanizmu racjonalnych usprawnień jest możliwe po przeprowadzeniu audytu dostępności i stwierdzeniu faktu, że inne możliwości nie mogą być zrealizowane, z zastrzeżeniem że nie może to dotyczyć nowych inwestycji infrastrukturalnych.

Drugim przykładem różnic pomiędzy projektowaniem uniwersalnym a stosowaniem mechanizmu racjonalnych usprawnień jest sposób udostępniania środków transportu publicznego. Jako rozwiązanie zgodne z koncepcją projektowania uniwersalnego można uznać pojazdy niskopodłogowe, które – w połączeniu z infrastrukturą przystanków – pozwalają na samodzielne skorzystanie z komunikacji miejskiej osobom z niepełnosprawnościami. Racjonalnym usprawnieniem w przypadku pojazdów obsługujących połączenia międzymiastowe jest zastosowanie specjalnych wind, umożliwiających wejście do pojazdu zarówno osobie poruszającej się na wózku, jak i osobie poruszającej się o kulach. Stosowane rozkładanych podjazdów o dużym nachyleniu, wymagających pomocy osób trzecich, nie powinno być zaliczane do mechanizmów racjonalnych usprawnień. W okresie przejściowym może to być , tak jak usprawnienia organizacyjne polegające na wyznaczeniu kursów pojazdów

---

<sup>51</sup> Przykłady nie ilustrują pełnego dostosowania z uwzględnieniem wszystkich potrzeb osób z niepełnosprawnościami, takich jak konieczność zastosowania faktur nawierzchni chodnika, naprowadzających do wejścia, czy użycie odpowiednich kontrastów kolorystycznych.

niskopodłogowych w rozkładach jazdy komunikacji miejskiej.

Sposób zapewnienia dostępności powinien być uwzględniony zarówno w regulaminach konkursów, jak i podczas oceny projektu przez ekspertów – **za priorytet należy uznać zastosowanie koncepcji projektowania uniwersalnego, co powinno mieć wpływ na ocenę kwalifikowalności projektu.**

# Racjonalne usprawnienia

Przemysław Żydok

## Definicja pojęcia racjonalne usprawnienia

Jednym z najważniejszych mechanizmów gwarantujących dostępność projektów unijnych w perspektywie 2014-2020 dla osób z niepełnosprawnościami są tzw. racjonalne usprawnienia (ang. *reasonable accommodation*). Pojęcie to pojawiło się w polskim porządku prawnym już kilka lat temu, w art. 23a znowelizowanej z początkiem 2011 r. Ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych<sup>52</sup>. Jednak przepisy te ograniczały się do funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami na rynku pracy. Tymczasem Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych art. 2 definiuje to zagadnienie znacznie szerzej:

„Racjonalne usprawnienie oznacza konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nie nakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami”.

Wytyczne przywołują tę definicję (rozdz. 3, pkt 8), podkreślając jednocześnie – również za Konwencją – iż sytuacja, w której osobie z niepełnosprawnością odmawia się dostępu do racjonalnych usprawnień, jest dyskryminacją ze względu na niepełnosprawność (rozdz. 3, pkt 4).

Biorąc pod uwagę bardzo niski stopień dostępności infrastruktury i usług w Polsce – także tych finansowanych ze środków Unii Europejskiej w poprzednich perspektywach – odpowiednie zrozumienie, wdrożenie i promocja mechanizmu racjonalnych usprawnień<sup>53</sup> jawi się jako jedno z większych wyzwań w zakresie polityk horyzontalnych, stojących przed instytucjami zarządzającymi i pośredniczącymi we wszystkich programach operacyjnych.

## Czym są racjonalne usprawnienia?

Wytyczne w pkt 7 podrozdziału 5.2 podają konkretne przykłady racjonalnych usprawnień. Są to m.in.: koszty specjalistycznego transportu, dostosowania infrastruktury komputerowej, dostosowania architektonicznego czy akustycznego, koszty pracy asystentów osób z różnymi niepełnosprawnościami, jak też przygotowania materiałów projektowych w alternatywnych formach.

52. Nowelizacja wynikała z przyjęcia Ustawy o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania, która z kolei implementowała zapisy Dyrektywy Rady 2000/78/WE z 27 listopada 2000 r., ustanawiającej ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy. Pogłębioną analizę zagadnienia racjonalnych usprawnień w świetle tej tzw. Dyrektywy Ramowej przeprowadziła dr Anna Śledzińska-Simon w dokumencie Brak wprowadzenia racjonalnych usprawnień jako forma dyskryminacji osób niepełnosprawnych, <http://www.europapraw.org/files/2013/01/Brak-wprowadzenia-racjonalnych-usprawnien%CC%81-jako-forma-dyskryminacji-osob%CC%81b-niepe%CC%82nosprawnych-.pdf> (dostęp: 25.08.2015 r.).

53. Mechanizm ten jest szczegółowo opisany w podrozdziale 5.2, pkt 3-14 Wytycznych.

Należy w tym miejscu bardzo mocno podkreślić, że jest to **przykładowy katalog**, a więc finansowanie racjonalnych usprawnień w projektach i programach operacyjnych nie może się ograniczać do kosztów wymienionych w Wytycznych. Jak bowiem słusznie zauważono w tym dokumencie (podrozdz. 5.2, pkt 5):

„Kaźde racjonalne usprawnienie wynika z relacji przynajmniej trzech czynników: dysfunkcji związanej z danym uczestnikiem projektu, barier otoczenia oraz charakteru usługi realizowanej w ramach projektu”.

Pamiętać trzeba, że kaźdy z tych trzech czynników podlega dalszemu wielokrotnemu różnicowaniu, często co do zasady nieokreślone w sposób enumeratywny, np. różne niepełnosprawności sprzężone, istnienie kilku barier architektonicznych, wsparcie w projekcie innowacyjnym, związanym z nietypowymi usługami. Nie ma więc innej możliwości niż bazowanie na katalogach otwartych i umiejętne ocenianie potrzeb, uwzględniające różnorodność niepełnosprawności i złożony charakter barier otoczenia.

Pomocny w tym przypadku jest przykładowy katalog racjonalnych usprawnień, przygotowany przez Grupę On Inclusion 14-20, zawarty w dokumencie Propozycje systemowych rozwiązań gwarantujących dostępność Funduszy polityki spójności 2014-2020 dla osób z niepełnosprawnościami<sup>54</sup>. Przedstawia on dokładniejsze opisy poszczególnych dostosowań, a także pokazuje, jak różnorodną grupą są osoby z niepełnosprawnościami. Poniżej przytoczone zostały przykładowe racjonalne usprawnienia z przywołanego opracowania:

1. **Dostosowanie architektoniczne budynków niedostępnych** – m.in. zmiana miejsca realizacji projektu na miejsce dostępne dla różnych niepełnosprawności, budowa tymczasowych podjazdów, montaż platform, krzesetek dźwigowych, montaż wind i podnośników; wprowadzanie elementów kontrastowych i wypukłych pod kątem osób niewidomych i słabowidzących etc.
  - a) **Dotyczy w szczególności osób z następującymi niepełnosprawnościami:** niepełnosprawnością ruchową, osób ze zmianami reumatycznymi, niedowładem kończyn i stawów, osób z chorobami neurologicznymi (np. SM, Parkinson, zapalenie opon mózgowych), osób z niepełnosprawnością wzroku.
  - b) **Przykładowy koszt:** od 5000 zł.
2. **Zakup<sup>55</sup> spersonalizowanego sprzętu kompensacyjnego** (pod

54 Zob. s. 19-23 dokumentu: [http://www.aktywizacja.org.pl/images/Badania\\_i\\_analizy/Dostepnosc\\_Funduszy\\_UE\\_dla\\_ON\\_propozycje\\_wytycznych\\_wersja1\\_1.pdf](http://www.aktywizacja.org.pl/images/Badania_i_analizy/Dostepnosc_Funduszy_UE_dla_ON_propozycje_wytycznych_wersja1_1.pdf) (dostęp: 25.08.2015 r.).

55 Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na pkt 13 podrozdziału 5.2 Wytycznych: „Właściwa instytucja zobowiązuje beneficjenta, w decyzji albo umowie o dofinansowanie projektu, do uzasadnienia konieczności poniesienia kosztu racjonalnego usprawnienia z zastosowaniem najbardziej efektywnego dla danego przypadku sposobu (np. prymat wynajmu nad zakupem)”. Tak więc w niektórych sytuacjach to nie zakup, lecz wynajem – np. pętli indukcyjnej czy systemu FM przed szkoleniem dla osób słabosłyszących – będzie rozwiązaniem bardziej racjonalnym. Ważna jest tu jednak jeszcze inna perspektywa: trwałości. Łatwo wyobrazić sobie sytuację, w której np. zakup w ramach danego projektu sprzętu kompensacyjnego dla konkretnej osoby przyczyni się do jej aktywnego sposobu życia także po zakończeniu projektu. I z drugiej strony: trwałe (a nie czasowe) dostosowania danego budynku dla 3-4 uczestników projektu pozwoli w przyszłości korzystać z tego zasobu być może dziesiątkom czy setkom innych osób z niepełnosprawnościami. Biorąc pod uwagę bardzo niski stopień dostępności dla osób z niepełnosprawnościami infrastruktury czy usług w Polsce, ten aspekt wydaje się ważną wartością dodaną realizacji polityki spójności w latach 2014-2020.

warunkiem, że nie występuje analogiczne źródło krajowe lub beneficjent nie jest uprawniony do korzystania z istniejących źródeł krajowych) – dla wielu osób niepełnosprawnych skorzystanie ze standardowego wsparcia oferowanego w projektach nie będzie możliwe bez specjalistycznego sprzętu niwelującego w części jakąś barierę somatyczną, to jest np. bez odpowiednich pomocy optycznych, białej laski, specjalistycznego oprogramowania komputerowego (osoby niewidome), bez aparatów słuchowych, systemu FM wspomagającego słyszenie (osoby słabosłyszące), sprzętu pozwalającego korzystać z tłumacza języka migowego (osoby głuche), bez kul czy wózków (dla osób z niepełnosprawnością ruchową). Powinna istnieć formalna możliwość przekazania sprzętu dobranego pod kątem indywidualnych barier somatycznych osobom niepełnosprawnym po zakończeniu realizacji projektu.

- a) **Dotyczy w szczególności** osób niewidomych, słabowidzących, głuchych, głuchoniewidomych, słabosłyszących, z niepełnosprawnością ruchową.
- b) **Koszt** sprzętu kompensacyjnego jest zawsze szacowany indywidualnie dla każdej osoby.

## Elastyczność systemu wdrażania wobec potrzeb osób z niepełnosprawnościami

Bardzo ważny aspekt finansowania racjonalnych usprawnień określony jest w pkt 4 podrozdziału 5.2 Wytycznych:

„W odniesieniu do projektów realizowanych ze środków EFS, EFRR i FS oznacza to możliwość finansowania specyficznych usług dostosowawczych lub oddziaływania na szeroko pojętą infrastrukturę, nieprzewidzianych z góry we wniosku o dofinansowanie projektu, lecz uruchamianych wraz z pojawieniem się w projekcie (w charakterze uczestnika lub personelu<sup>56</sup>) osoby z niepełnosprawnością”.

Punkt ten ma na celu zagwarantowanie każdej osobie z niepełnosprawnością dostępu do wszystkich projektów finansowanych ze środków UE, na równych z innymi osobami prawach, a nie tylko do projektów przeznaczonych dla tej grupy. Dotychczas wielokrotnie zdarzały się sytuacje, w których np. osoba niewidoma nie mogła skorzystać z realizowanych w ramach projektów ogólnodostępnych szkoleń językowych, gdyż ich realizator nie przewidział produkcji materiałów w wersji brajlowskiej. Jeszcze częściej osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich nie mogły wziąć udziału w wielu ciekawych inicjatywach, realizowanych w budynkach niedostępnych architektonicznie<sup>57</sup>.

56 Niezwykle ważną i pozytywną kwestią jest postrzeganie przez Wytyczne osób z niepełnosprawnościami nie tylko jako uczestników, ale też jako potencjalnego personelu projektów. Dokument jednoznacznie potwierdza możliwość finansowania kosztów racjonalnych usprawnień także w drugim przypadku. Oznacza to dość wyjątkowe podejście do budżetu projektu, w którym mogą znaleźć się koszty dotyczące nie tylko grupy docelowej, ale także niepełnosprawnych pracowników beneficjenta.

57 Dyskusyjna jest kwestia częstotliwości podobnych sytuacji. Niektórzy utrzymują, że zdarzają się one na tyle rzadko, iż nie ma potrzeby wprowadzania specjalnych rozwiązań niwelujących problem. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że skala zjawiska jest znacznie większa niż mogłyby na to wskazywać ujawnione przypadki dyskryminacji w dostępie do projektów finansowanych ze środków UE. Ze względu na znaczne wykluczenie społeczne i powszechnie znany fakt niedostępności infrastruktury i usług w Polsce osoby z niepełnosprawnościami

Nie wynikało to ze złej woli beneficjentów, ale z braku możliwości ponoszenia kosztów dostosowania danych produktów, usług czy też związanej z nimi infrastruktury.

Perspektywa 2014-2020 przynosi tu bardzo istotną zmianę. Beneficjent nie może bowiem odmówić udziału w projekcie osobie ze specyficznymi potrzebami, a instytucje systemu wdrażania muszą wspierać beneficjenta w szybkim i skutecznym dostosowaniu projektu, produktu czy usługi. Wytyczne przewidują dwa zasadnicze mechanizmy sfinansowania kosztów racjonalnych usprawnień:

1. Elastyczne podejście do budżetu projektu – IŻ/IP w trybie pilnym wyraża zgodę na „dokonywanie przesunięć środków w ramach budżetu na ten cel, w momencie pojawienia się w projekcie specjalnych potrzeb osoby lub osób z niepełnosprawnościami” (podrozdz. 5.2, pkt 10).
2. Zwiększenie wartości projektu o koszty dostosowawcze „w sposób pozwalający na szybkie podjęcie decyzji” (podrozdz. 5.2, pkt 11)<sup>58</sup>.

W obu przypadkach należy zwrócić uwagę na konieczność szybkiego reagowania przez instytucję, do której w omawianym zakresie należy decyzja. Jej opóźnienie może utrudnić lub nawet uniemożliwić beneficjentowi sprawną realizację projektu. Instytucje systemu wdrażania powinny też zaakceptować koszty racjonalnych usprawnień, na które beneficjent zdecydował się samodzielnie. Wynika to z zapisów pkt 8 podrozdziału 5.2 Wytycznych:

**„Każdy wydatek poniesiony w celu ułatwienia dostępu i uczestnictwa w projekcie osób z niepełnosprawnościami jest kwalifikowalny, o ile nie stanowi wydatku niekwalifikowalnego na mocy przepisów unijnych oraz Wytycznych Ministra Infrastruktury i Rozwoju w zakresie kwalifikowalności wydatków w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności na lata 2014-2020”.**

Odnosnie do projektów dedykowanych Wytyczne wskazują na inny mechanizm: „W projektach dedykowanych, w tym zorientowanych wyłącznie lub przede wszystkim na osoby z niepełnosprawnościami (np. osoby z niepełnosprawnościami sprzężonymi), oraz w projektach skierowanych do zamkniętej grupy uczestników (np. dzieci z określonego ośrodka wychowania przedszkolnego), wydatki na sfinansowanie mechanizmu racjonalnych usprawnień są wskazane we wniosku o dofinansowanie projektu” (podrozdz. 5.2, pkt 6). Jednak także tutaj należy zachować stosowną elastyczność zarówno na etapie budżetowania, oceny wniosku, jak i realizacji działań oraz ich kontroli – potrzeby osób z niepełnosprawnościami mogą bowiem ulegać zmianie, mogą też być nie w pełni rozpoznane na etapie tworzenia projektu (z przyczyn niezależnych od beneficjenta).

często nie próbują nawet szukać inicjatyw, które podnosiłyby jakość ich funkcjonowania w społeczeństwie. Po drugie – osoby takie, które odważą się na pewną aktywność, najczęściej same wycofują się z udziału w projekcie, kiedy już na wstępie zdiagnozują jego niedostosowanie do specyficznych potrzeb wynikających z danej niepełnosprawności.

<sup>58</sup> Wytyczne sugerują, w jaki sposób instytucja zarządzająca lub instytucja pośrednicząca może zabezpieczyć środki na ten cel: „Instytucja może podjąć decyzję o utworzeniu w ramach dostępnej alokacji na Oś priorytetową/Działanie/Poddziałanie rezerwy środków przeznaczonych na finansowanie wydatków związanych z mechanizmem racjonalnych usprawnień” (podrozdz. 5.2, pkt 14).

## Racjonalne usprawnienia – kwestie finansowe

O ile Konwencja określa finansowy aspekt racjonalnych usprawnień jako działania „nie nakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia”, o tyle Wytyczne dokonują w tej materii znaczącej operacjonalizacji: „Łączny koszt racjonalnych usprawnień na jednego uczestnika w projekcie nie może przekroczyć 12 tys. PLN” (podrozdz. 5.2, pkt 9). Ustalenie takiego limitu na początku perspektywy wdrażania funduszy UE wydaje się zasadne – z jednej strony jest on na tyle duży, że zaspokoi większość specyficznych potrzeb osób z niepełnosprawnościami, z drugiej zaś pozwala instytucjom zarządzającym na planowanie odpowiednich alokacji. Na pewno warto ten aspekt poddawać okresowym ewaluacjom na kolejnych etapach wdrażania poszczególnych programów operacyjnych.

W tym miejscu należy też poruszyć temat relacji między limitem kosztów racjonalnych usprawnień a średnim kosztem wsparcia na aktywizację jednego uczestnika projektu. Już na samym początku realizacji Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój pojawiały się interpretacje instytucji pośredniczących, wedle których pierwszy ze wskazanych limitów zawierał się w drugim – koszty racjonalnych usprawnień traktowano nie jako czynnik dodatkowy (wyrównujący szanse osobom o specyficznych potrzebach), ale jako element wsparcia zasadniczego. W tej sytuacji Departament Europejskiego Funduszu Społecznego w Ministerstwie Infrastruktury i Rozwoju (IZ PO WER, podmiot przygotowujący Wytyczne) w piśmie nr DZF.1.8461.4.2015.ABU.1 z 19.08.2015 r. wydał oficjalną wykładnię tego zagadnienia:

„W przypadku gdy w ramach konkursu ustalono średni koszt wsparcia na aktywizację jednego uczestnika, do kwoty tej nie należy wliczać wydatków na wdrożenie mechanizmu racjonalnych usprawnień. Środki na realizację mechanizmu racjonalnych usprawnień powinny stanowić dodatkowy element wsparcia niezbędnego dla zapewnienia osobie z niepełnosprawnością możliwości uczestnictwa w formach aktywizacji zawodowej zaplanowanych w projekcie i nie powinny być wliczane do średniego kosztu wydatków przeznaczonych na aktywizację osób z niepełnosprawnościami”.

Określenie limitu kosztów racjonalnych usprawnień w odniesieniu do osób, a nie poszczególnych dostosowań, pozwala też na przeprowadzenie – w razie potrzeby – większych inwestycji dostępnościowych. Jeśli np. do danego projektu szkoleniowego, realizowanego w budynku niedostępnym (schody, brak podjazdu, platformy czy windy), zgłoszą się dwie osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich, to koszt zastosowania racjonalnego usprawnienia (np. budowa podjazdu) może wynieść do 24 tys. PLN.

Na koniec należy przypomnieć, że racjonalne usprawnienia są uzupełniającym elementem tzw. polityki dostępności, w której podstawą jest koncepcja uniwersalnego projektowania. W sytuacji bardzo poważnego niedostosowania otoczenia, w jakiej w Polsce funkcjonują osoby z niepełnosprawnościami, jest to jednak niezwykle istotny aspekt. Jego odpowiednie zrozumienie i przełożenie na procedury realizacji programów operacyjnych jest nie tylko zobowiązaniem wynikającym wprost z Wytycznych, ale przede wszystkim ważną misją wszystkich instytucji systemu wdrażania EFSI w perspektywie finansowej 2014-2020.



## Bibliografia:

A3Web – kurs połączony z audytem dostępności, <http://a3web.net> [1.08.2015].

Agenda działań na rzecz równości szans i niedyskryminacji w ramach funduszy unijnych 2014-2020, [www.power.gov.pl/strony/o-programie/dokumenty/agenda-dzialan-na-rzecz-rownosci-szans-i-niedyskryminacji-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2014-2020/](http://www.power.gov.pl/strony/o-programie/dokumenty/agenda-dzialan-na-rzecz-rownosci-szans-i-niedyskryminacji-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2014-2020/) [10.08.2015].

Audiodeskrypcja – zasady tworzenia, <http://dzieciom.pl/wp-content/uploads/2012/09/Audiodeskrypcja-zasady-tworzenia.pdf> [1.08.2015].

Blog o dostępności i technologiach asystujących, <http://informaton.pl> [1.08.2015].

Dostępne wydarzenia w praktyce, <http://www.fdc.org.pl/gallery/DOST%C4%98PNE-WYDARZENIA-W-PRAKTYCE.pdf> [1.08.2015].

Dostępność obiektów użyteczności publicznej dla osób niepełnosprawnych w województwie podlaskim, nr ewid. 171/2012/P12127/LBI, LBI-4101-07-00/2012, <http://www.nik.gov.pl/plik/id,4642,vp,6180.pdf> [23.08.2015].

Dostępność serwisów internetowych, <http://dostepnestrony.pl/o-projekcie/ii-edycja-projektu/podrecznik-dostepnosc-serwisow-internetowych/> [1.08.2015].

Dostępność stron internetowych – wyjaśnienie istoty problemu i opis wymagań. Dostępność stron internetowych wybranych jednostek samorządu terytorialnego na Mazowszu, [http://www.mazowia.org.pl/files/dostepnosc\\_wcag2\\_x2k2.0\\_j.zadrozny\\_mazowia.pdf](http://www.mazowia.org.pl/files/dostepnosc_wcag2_x2k2.0_j.zadrozny_mazowia.pdf) [1.08.2015].

E-podręcznik dla wszystkich, <http://www.fdc.org.pl/poradnik-tworzenia-dostepnych-e-materialow-edukacyjnych/> [1.08.2015].

Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=URISERV:em0047> [10.08.2015].

From Exclusion to Equality. Realizing the rights of persons with disabilities. Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol, Geneva 2007, <http://www.un.org/disabilities/documents/toolaction/ipuhb.pdf> [12.08.2015].

Informacja dla wszystkich, <http://www.fdc.org.pl/gallery/Informacja-dla-wszystkich.pdf> [1.08.2015].

Kaletsch K., The Eighth Principle of Universal Design, [w:] „Design for All” [online], Vol. 4, no. 3 (march 2009), [http://www.designforall.in/newsletter\\_March2009.pdf](http://www.designforall.in/newsletter_March2009.pdf) [15.08.2015].

Kiedy stosować napisy, a kiedy język migowy? Głusi i słabosłyszący odbiorcy internetu, <http://www.fdc.org.pl/gallery/Kiedy-stosowa%C4%87-napisy-a-kiedy-j%C4%99zyk-migowy.pdf> [1.08.2015].

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z 15 listopada 2010 r. – Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności na lata 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier COM(2010) 636, wersja ostateczna, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex:52010DC0636> [10.08.2015] lub [https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/europejska\\_strategia\\_w\\_sprawie\\_niepelnosprawnosci\\_0.pdf](https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/europejska_strategia_w_sprawie_niepelnosprawnosci_0.pdf) [18.08.2015].

Komunikat Komisji, Europa 2020, Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, [http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1\\_PL\\_ACT\\_part1\\_v1.pdf](http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf) [18.08.2015].

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006r., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120001169>, [10.08.2015]

Lista audytów, [http://www.inwestycjedlawnazysztkich.pl/index.php/audyt/lista?sort=projekt\\_id](http://www.inwestycjedlawnazysztkich.pl/index.php/audyt/lista?sort=projekt_id) [23.08.2015].

Międzynarodowa Konwencja w sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej, [http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Miedzynarodowa\\_Konwencja\\_w\\_Sprawie\\_Likwodacji\\_Wszelkich\\_Form\\_Dyskryminacji\\_Rasowej.pdf](http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Miedzynarodowa_Konwencja_w_Sprawie_Likwodacji_Wszelkich_Form_Dyskryminacji_Rasowej.pdf) [20.08.2015].

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU19770380167> [20.08.2015].

Mobile Accessibility Standards and Guidelines v1.0, [http://www.bbc.co.uk/guidelines/futuremedia/accessibility/mobile\\_access.shtml](http://www.bbc.co.uk/guidelines/futuremedia/accessibility/mobile_access.shtml) [1.08.2015].

Mrugalska K., (w:) Krajowy Raport Badawczy. Pomoc i integracja społeczna wobec wybranych grup – diagnoza standaryzacji usług i modeli instytucji, red. R. Szarfenberg, Wrzos, Warszawa 2011, [http://www.wrzos.org.pl/projekt1.18/download/KRB\\_wersja%20ostateczna.pdf](http://www.wrzos.org.pl/projekt1.18/download/KRB_wersja%20ostateczna.pdf) [12.08.2015].

Mrugalska K., (w:) Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, FIRR, Kraków 2008.

Napisy dla niesłyszących – zasady tworzenia, <http://dzieciom.pl/wp-content/uploads/2012/09/Napisy-dla-nieslyszacych-zasady-tworzenia.pdf> [1.08.2015].

Narzędzia do badania dostępności i tworzenia dostępnych treści, [http://www.fdc.org.pl/gallery/Narz%C4%99dzia\\_do\\_badiania\\_i\\_tworzenia\\_dost%C4%99pnych\\_tre%C5%9Bci.pdf](http://www.fdc.org.pl/gallery/Narz%C4%99dzia_do_badiania_i_tworzenia_dost%C4%99pnych_tre%C5%9Bci.pdf) [1.08.2015].

Our Common Future, [w:] Report from the UN World Commission on Environment and Development (WCED), 1987.

Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie w latach 2006-2015, [www.coe.int/t/e/social\\_cohesion/soc-sp/Rec\(2006\)5%20Poland.doc](http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Rec(2006)5%20Poland.doc) [10.08.2015].

Platforma edukacyjna PFRON, <https://www.edukacja.pfron.org.pl/> [1.08.2015].

Polska Akademia Dostępności, <http://pad.widzialni.org/> [1.08.2015].

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, [http://www.unesco.pl/fileadmin/user\\_upload/pdf/Powszechna\\_Deklaracja\\_Praw\\_Czlowieka.pdf](http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf) [20.08.2015].

Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020. Umowa Partnerstwa.

Propozycje systemowych rozwiązań gwarantujących dostępność Funduszy polityki spójności 2014-2020 dla osób z niepełnosprawnościami, On Inclusion 14 – 20, [http://www.aktywizacja.org.pl/images/Badania\\_i\\_analizy/Dostepnosc\\_Funduszy\\_UE\\_dla\\_ON\\_propozycje\\_wytycznych\\_wersja1\\_1.pdf](http://www.aktywizacja.org.pl/images/Badania_i_analizy/Dostepnosc_Funduszy_UE_dla_ON_propozycje_wytycznych_wersja1_1.pdf) [25.08.2015].

Raport NIK z 22.02.2013 r. (nr ewid. 171/2012/P12127/LBI, LBI-4101-07-00/2012).

Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z 25 kwietnia 2012 r. w sprawie szczegółowego zakresu i formy projektu budowlanego.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z 17 grudnia 2013 r., ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 oraz rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1304/2013 z 17 grudnia 2013 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1081/2006.

Rozporządzenie Rady Ministrów z 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych.

Społeczny Raport Alternatywny z realizacji Konwencji, <http://konwencja.org/cal-tresc-raportu/> [10.08.2015].

Sprawozdanie Rządu z działań podjętych w celu wprowadzenia w życie postanowień Konwencji, <http://www.mpips.gov.pl/spoleczne-prawa-czlowieka/organizacja-narodow-zjednoczonych/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych/test/> [10.08.2015].

Sprawozdanie Rzecznika Praw Obywatelskich jako niezależnego organu do spraw popierania, ochrony i monitorowania wdrażania Konwencji na podstawie przepisu art. 33 ust. 2 tej Konwencji, Warszawa 2015 r., [www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Sprawozdanie%20KPON%202015.pdf](http://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Sprawozdanie%20KPON%202015.pdf) [10.08.2015].

Standardy dostępności dla miasta Gdyni, <http://www.zdiz.gdynia.pl/dokumenty/ud/standardy.pdf> [30.08.2015].

Śledzińska-Simon A., Brak wprowadzenia racjonalnych usprawnień jako forma dyskryminacji osób niepełnosprawnych, <http://www.europapraw.org/files/2013/01/Brak-wprowadzenia-racjonalnych-usprawnien%CC%81-jako-forma-dyskryminacji-oso%CC%81b-niepe%CC%82nosprawnych-.pdf> [25.08.2015].

Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, Dz.U. nr 231, poz. 1375 ze zm.

Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, Dz.U. 1997 nr 123 poz. 776.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, Dz.U. 1994 nr 89 poz. 414.

Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0, <http://www.w3.org/TR/WCAG20/> [1.08.2015].

Wysocki M., Projektowanie otoczenia dla osób niewidomych. Pozawzrokowa percepcja przestrzeni, 2010.

Wytyczne dla dostępności treści internetowych 2.0 (WCAG 2.0), <http://fdc.org.pl/wcag2> [1.08.2015].

Wytyczne w zakresie realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz zasady równości szans kobiet i mężczyzn w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020, wersja z 8 maja 2015 r., MliR/H 2014-2020/16(01)/05/2015.

# DOSTĘPNOŚĆ FUNDUSZY EUROPEJSKICH 2014-2020 DLA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI W PRAKTYCE

## Autorzy:

Agata Gawska  
Przemysław Żydok  
Jacek Zadrożny  
dr Katarzyna Roszewska  
dr hab. inż. arch. Marek Wysocki

## Redakcja:

Justyna Karpacz

## Redakcja merytoryczna:

Przemysław Żydok

## Opracowanie graficzne i skład:

Marcin Grant

## Wydawca:

Fundacja Aktywizacja  
ul. Elektoralna 26  
00-892 Warszawa  
e-mail: [fundacja@idn.org.pl](mailto:fundacja@idn.org.pl)

## Kontakt w sprawie publikacji:

[przemyslaw.zydok@idn.org.pl](mailto:przemyslaw.zydok@idn.org.pl)

Warszawa, sierpień 2015 r.



Publikacja wydana została na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska. Oznacza to, że wszystkie zawarte w niej treści można kopiować i dowolnie wykorzystywać, a także tworzyć na ich podstawie utwory zależne pod warunkiem podania autora oraz nazwy licencjodawcy: Fundacja Aktywizacja, [www.aktywizacja.org.pl](http://www.aktywizacja.org.pl).

LIDER PROJEKTU



PARTNER PROJEKTU



**TPG** Towarzystwo Pomocy  
Głuchoniewidomym

  
**FUNDUSZE INICJATYW OBYWATELSKICH**  
Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej

ON INCLUSION - ZINTEGROWANI - ŚWIADOMI - AKTYWNI  
Projekt dofinansowany ze środków Programu  
Fundusz Inicjatyw Obywatelskich

